

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, o.p.s., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

STUDENÁ VÁLKA

Autor práce: Lukáš Vaněček

Studijní obor: Bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě

Forma studia: Kombinované studium

Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad

Katedra: Katedra společenských věd / Katedra právních oborů a
bezpečnostních studií

2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, na základě vlastních zjištění a s použitím odborné literatury a materiálů uvedených v této práci.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Štěpánu Strnadovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

ABSTRAKT

VANĚČEK, L. *Studená válka : Bakalářská práce*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2011. 63 s. Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad

Klíčová slova: Studená válka, Mezinárodní vztahy, Mocenský boj, Diplomacie, Vojenské krize, Zbrojení, Uvolňování napětí.

Práce se zabývá problematikou období studené války. Podává ucelený přehled vývoje mezinárodních vztahů s důrazem na více než čtyři desetiletí trvající měření sil mezi dvěma mocenskými bloky. Zdůrazněn je i vliv některých regionálních mocností. Jsou zde popsány nejvýznamnější události, které ovlivnily světový vývoj. Zmíněny jsou zde hlavní osobnosti světové politiky a popsány některé důvody a motivy jejich zásadních rozhodnutí. Tato bakalářská práce čerpá z odborné literatury autorů, kteří buď osobně ovlivňovali určitá politická rozhodnutí, nebo pomocí archivních materiálů a svědeckých výpovědí zpracovali toto téma. Přínosem práce je, že svým zpracováním a pojetím usiluje sumarizovat a postihnout hlavní rysy, tendence a skutečnosti mezinárodních vztahů zejména v druhé polovině 20. století.

ABSTRACT

VANEČEK, L. *Cold War : Bachelor thesis*. České Budějovice : The College of European and Regional Studies, o.p.s., 2011. 63 p. Supervisor: Mgr. Štěpán Strnad

Keywords: Cold War, International Relations, Politics Power Control, Diplomacy, Military Crisis, Armament, Tension Release

This work addresses the problems of the Cold War period. It gives us the compact summary of an International Relations process with the emphasis to more than forty years lasting force balancing between two Politics Power blocks. Accentuated is an influence of some regional world powers. There are described the most significant events, which affected the world development. Important world policy personalities are mentioned and there are described some reasons and inducements of their principal decisions. This Bachelors' work draws from a professional literature of authors, who personally influenced certain political decisions or by studying of historical materials and witnesses reports. Contribution of this work is, that by its processing and conception attempts to summarize and express the outlines, tendencies and facts of the international relationships, especially in the second half of the 20th century.

OBSAH

ÚVOD	8
1- KOŘENY STUDENÉ VÁLKY	10
1.1 Versailleský mírový systém	10
1.1.1 Mírová konference v Paříži.....	10
1.1.2 Mírová smlouva s Německem	11
1.1.3 Další mírové smlouvy.....	11
1.1.4 Mírová konference ve Washingtonu.....	12
1.2 Vznik Společnosti národů.....	12
2 - OBDOBÍ 1942-1954	13
2.1 Konference v Casablance, Teheránu, Jaltě a Postupimi.....	13
2.1.1 Konference v Casablance.....	13
2.1.2 Teherán	15
2.1.3 Jaltská konference.....	16
2.1.4 Postupimská konference	17
2.2 Fulton.....	19
2.3 Rozdělení Německa, První Berlínská krize.....	20
2.3.1 Berlínská blokáda	21
2.3.2 Vznik dvou německých států.....	22
2.4 Trumanova doktrína a Marshallův plán	23
2.4.1 Trumanova doktrína.....	24
2.4.2 Marshallův plán	25
2.5 Vznik NATO	27
2.6 Korejská válka	28
2.7 Ženevská konference o Indočíně.....	30
3 - OBDOBÍ 1955-1962	31
3.1 Vznik Varšavské smlouvy.....	31
3.1.2 Varšavská smlouva	31
3.2 Povstání v Polsku a Maďarsku	32
3.2.1 Nepokoje v Polsku	32
3.2.2 Maďarské povstání	33
3.3 Druhá Berlínská krize.....	34

3. 4 Karibská krize.....	35
3. 4. 1 Vítězství Castrova režimu.....	35
3. 4. 2 Invaze v Zátocě svíní.....	35
3. 4. 3 Karibská krize.....	36
4 - OBDOBÍ 1963-1978	38
4. 1. Válka ve Vietnamu.....	38
4. 2 Sovětsko-čínský konflikt.....	39
4. 3 Okupace Československa.....	41
4. 3. 1 Pražské jaro.....	41
4. 3. 2 Intervence.....	42
4. 4 Détente-politika uvolnění.....	44
4. 4. 1 Ostpolitik Willyho Brandta.....	44
4. 4. 2 Dohody o omezení strategických zbraní SALT.....	46
4. 4. 3 Helsinský proces, KBSE.....	47
5 - OBDOBÍ 1979-1984	49
5. 1 Invaze do Afghánistánu.....	49
5. 2 Zhoršení sovětsko-amerických vztahů po nástupu Ronalda Reagana.....	51
6 - OBDOBÍ 1985-1990	53
6. 1 Nástup Gorbačova a uvolňování atmosféry ve východním bloku.....	53
6. 2 Rozpad sovětského bloku a změny politických systémů ve východní a střední Evropě.....	54
6. 2. 1 Polsko.....	54
6. 2. 2 Maďarsko.....	55
6. 2. 3 NDR.....	55
6. 2. 4 Československo.....	56
6. 2. 5 Bulharsko.....	56
6. 2. 6 Rumunsko.....	56
6. 2. 7 Albánie.....	57
6. 3 Sjednocení Německa.....	57
7 - KONEC STUDENÉ VÁLKY	59
ZÁVĚR.....	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62

ÚVOD

Mottem této práce by mohlo být rčení: „*Pravda je jen jedna, ale dá se všelijak vykládat*“. Toto tvrzení se nenaplnovalo jen po dobu soupeření dvou mocenských bloků, nýbrž i dnes, kdy od pádu „Železné opony“ uplynulo více jak dvacet let. Tento časový odstup zřejmě není zcela dostatečný k posouzení této doby, ale je těžké říci, zda takový okamžik vůbec někdy přijde. Renomovaní autoři, badatelé, politologové a historici mohli podat ucelenou a vcelku objektivní představu o této epoše lidských dějin, avšak jejich informace nemohou být zcela jistě nikdy kompletní. Mnohá rozhodnutí, která ovlivňovala životy milionů lidí, se v archivech nedochovala, nebo se v nich vůbec neocitla a lidé, kteří by mohli podat svědectví, již nežijí. Vedle jednostranných a tendenčních hodnocení z obou stran, ať už tradicionalistické americké školy nebo komunistické propagandy, existuje mnoho nezaujatých studií, popisujících příčiny vzniku studené války a její vývoj.

Téma studené války je pro mne skutečně fascinující, zvláště uvědomím-li si, jak blízko jaderné katastrofy lidé tehdy žili a, neuvědomujíc si tuto hrozbu, dál vytvářeli nové hodnoty a usilovali o naplnění svých přání a snů. Ačkoli soupeření zneprátelených stran nepřerostlo ve třetí světovou válku, a to paradoxně díky jaderným zbraním, které by pravděpodobně zapříčinily konec civilizace, odehrála se v této době řada „horkých“ konfliktů. V těchto lokálních válkách bojovaly mocenské bloky prostřednictvím místních vlád, nebo se přímo aktivně na těchto bojích podílely. Přestože zde zahynulo mnoho lidí, nelze zapomínat ani na oběti v relativně klidnějších částech světa, kde otevřený konflikt neproběhl. Několik generací bylo zasaženo rozdělením sfér vlivu, při němž trpělo mnoho lidí, byly odloučeny celé rodiny a mnozí si traumata této doby nesou až do dneška.

Cílem mé práce je analýza klíčových momentů studené války, přispění jednotlivých států a osob na jejím průběhu a to zvláště v oblasti politické, ale i vojenské, s na to navazujícími aspekty ekonomickými. Hlavním úkolem je přiblížení politických strategií zúčastněných stran při důležitých jednáních, ať už na vnitropolitických scénách, tak i při diplomatických střetnutích. Tyto události se pokusím posuzovat z hlediska globálního, s důrazem na Spojené státy se spojenci v NATO a Sovětský svaz s jeho satelity. Okrajově budou zmíněny i regiony, v kterých se obě supervelmoci účastnily na válečných konfliktech. Tato práce je z velké části zaměřena na působení významných osobností své doby, na něž kladou mnozí historici větší důraz než na

systemy, které se zdály být trvalými. Tito vládcí svou rozmaností, nepředvídatelností, genialitou, hloupostí a jinými lidskými vlastnostmi určovali dějiny a tudíž se mnohé předpokládané scénáře dalšího vývoje nenaplnily a naopak jiné, neočekávané se staly skutečností. Toho je důkazem i náhlé finále studené války, kdy tak rychlý a relativně klidný rozpad sovětského bloku jistě překvapil mnohé.

Při zpracování práce jsem použil zejména analytické metody. Poznatky a fakta, s nimiž jsem pracoval, byly získány studiem odborné literatury.

Práce je strukturována do sedmi kapitol podle období, v kterých se souboj supervelmocí střídavě vyostřoval, nebo se naopak napětí mezi západním a východním blokem uvolňovalo a to na časové úseky mezi roky 1942-1954, 1955-1962, 1963-1978, 1979-1984, 1985-1990. Samostatné kapitoly tvoří popis kořenů studené války a její shrnutí.

Je zjevné, že tato práce nemůže poskytnout nová převratná zjištění, ani podrobně obsáhnout tak široké téma, jakým bezesporu studená válka je, ale snaží se o ucelený přehled nejvýznamnějších událostí této epochy.

1- KOŘENY STUDENÉ VÁLKY

Ačkoliv se termínem studená válka nejčastěji označuje období od Churchillova fultonského projevu na jaře 1946 do pádu berlínské zdi v roce 1991, její kořeny je však možné najít již v období 1. světové války, kdy v Rusku zvítězila bolševická revoluce. Touto událostí začal zápas mezi tzv. socialismem reprezentovaným Sovětským svazem a liberálně demokratickými tzv. kapitalistickými státy. Také ani mírové smlouvy uzavřené po 1. světové válce nepomohly ke zklidnění mezinárodní situace, protože jejich tvrdé dopady na obyvatelstvo poražených států měly za následek vznik revizionismu a touhu po odplatě. Tyto faktory, společně s vleklou hospodářskou krizí, byly živnou půdou pro nástup fašismu a vytvářely předpoklady pro další válečný konflikt.

1.1 Versailleský mírový systém

1.1.1 Mírová konference v Paříži

Po kapitulaci států čtyřspolku bylo nutné diplomatické a právní završení války. To se však ukázalo jako značně komplikované z důvodu bezprecedentní velikosti konfliktu. Ani vítězné státy neměly jasno jak pojmout mírová jednání a jaký by měl být obsah mírových smluv.

Mírová konference byla zahájena 18. ledna 1919 projevem francouzského prezidenta Raymonda Poincarého. Rozhodující pozici na konferenci měli představitelé vítězných mocností. Francouzskou delegaci vedl předseda vlády Georges Clemenceau, jenž byl zvolen předsedou celé konference. Dominantní pozici na jednáních měl americký prezident Woodrow Wilson¹, v čele britské delegace stál premiér David Lloyd George, Itálii zastupoval premiér Vittorio Orlando a Japonsko Nobuaki Makino.

Proti mírovým jednáním v minulosti bylo podstatnou změnou to, že přímými účastníky nebyly poražené státy, které byly přizvány jen k převzetí připravených textů mírových smluv. Přizváno nebylo ani Rusko, u nějž se předpokládalo, že jeho nedemokratický sovětský režim bude v rámci občanské války a zahraniční intervence svržen.

Konferenci provázela celá řada rozdílných stanovisek a to jak ke koncepci celé konference, tak i k obsahu mírových smluv a míry potrestání jednotlivých poražených států. Představitelé Velké Británie a Francie prosazovali klasický diplomatický přístup dotýkající se pouze obsahu mírových smluv, na rozdíl od amerického prezidenta Wilsona, který chtěl prosadit novou koncepci mezinárodních vztahů, jež měla být zárukou, že se takový konflikt nebude v budoucnu opakovat.

Francie požadovala, aby mírová smlouva uložila hlavně Německu co největší ekonomická, finanční, územní a vojenská břemena a tím došlo k jeho největšímu

¹ Pojem Amerika a americký používám v této práci jako synonyma pojmů Spojené státy a severoamerický.

oslabení. USA o tak tvrdý postup neusilovaly. Mezi těmito přístupy se pohyboval názor britský. Britové chtěli sice Německo oslabit, ale ne tolik, aby v Evropě výrazně dominovala Francie a tím vznikla nerovnováha. Také se obávali, že příliš tvrdé mírové podmínky prohloubí ekonomický a sociální rozvrat a stanou se živnou půdou pro vlnu sociálních revolucí bolševického typu.

1.1.2 Mírová smlouva s Německem

Tato smlouva byla připravena jako první z mírových smluv. 7. května 1919 byl její návrh předán německé delegaci a způsobil značný odpor. Německý kancléř Scheidemann ji odmítl podepsat a poté s celou vládou podal demisi. Následně byl text smlouvy nepatrně upraven a mírová smlouva byla 16. června předána znovu německé delegaci se sedmidenní lhůtou pro její přijetí, jinak si její prosazení vynutí spojenci silou. 23. června jí odsouhlasilo německé Národní shromáždění a 28. června 1919 byla ve Versailles mírová smlouva prostřednictvím ministra zahraničí Hermanna Müllera podepsána. Německo smlouvu ratifikovalo 7. července a v platnost vstoupila 10. ledna 1920.

V rámci územních klauzulí muselo Německo podstoupit Francii Alsasko-Lotrinsko, Belgii oblast Eupén-Malmédy, Polsku část Pomořan, západního Pruska a Poznaňsko, Československu Hlučínsko. Některá další území měla být určena plebiscitem a další měla přejít pod správu Spojených národů. Německo dále přišlo i o své kolonie.

Armáda měla být demobilizována, Německo nesmělo vlastnit a vyrábět těžké zbraně, vojenská letadla a ponorky. O celkových válečných reparacích měla rozhodnout reparační komise. Německu byla zatím stanovena bezprostřední platba ve výši 20 miliard zlatých marek, z části ve věcných dodávkách.

1. 1. 3 Další mírové smlouvy

10. září 1919 byla v Saint-Germain-en-Laye podepsána mírová smlouva s Rakouskem, které bylo spolu s Maďarskem uznáno za právního nástupce habsburské monarchie. Rakousko uznalo všechny nástupnické státy včetně jejich územní rozlohy. Bylo zakázáno připojení se k Německu a armáda byla omezena na 30 tisíc mužů.

Další mírová smlouva byla uzavřena 27. listopadu 1919 s Bulharskem, 4. června 1920 s Maďarskem a 10. srpna 1920 s Tureckem. Všechny tyto mírové smlouvy obsahovaly, podobně jako smlouva s Německem a Rakouskem, placení válečných reparací, územní ztráty a omezení vojenské síly.

Problém mírových smluv s Německem a s Rakouskem nastal ze strany USA. V listopadu 1918 prohráli demokraté senátní volby a došlo k posílení izolacionistických nálad. Senát odmítl tyto smlouvy ratifikovat, protože obsahovaly Pakt o společnosti národů a tudíž závazky pro Spojené státy nepřijatelné. Až v srpnu 1921 USA uzavřely s Rakouskem, Německem a taky Maďarskem nové mírové smlouvy.

1.1.4 Mírová konference ve Washingtonu

Na pařížskou konferenci navázala v listopadu 1921 konference ve Washingtonu za účasti USA, Francie, Velké Británie, Itálie, Japonska, Belgie, Číny Nizozemí a Portugalska. Konference byla svolána k uspořádání poměrů na Dálném východě, kde měly evropské koloniální mocnosti a USA strach z rostoucího vlivu Japonska.

Na této konferenci byla uzavřena smlouva mezi USA, Velkou Británií, Francií a Japonskem o zachování stávajícího stavu ohledně držav v tichomořské oblasti. Na závěr konference byly uzavřeny další smlouvy a to hlavně smlouva o dodržování principu „otevřených dveří“ v Číně, znemožňující anexi vytváření sfér vlivu. Další významným dokumentem byla smlouva pěti mocností o námořním zbrojení.

Závěry konference doplňovaly pařížskou mírovou konferenci a vytvářely versaillesko-washingtonský systém poválečného uspořádání světa.²

1.2 Vznik Společnosti národů

Ustavení Společnosti národů, jako první univerzální světové organizace, si kladlo za cíl, být permanentním nástrojem pro zabránění konfliktů a pro udržení míru ve světě. Na rozdíl oproti předchozím mezinárodním fóřům neměla tato organizace řešit až následky mezinárodních konfliktů, nýbrž jim předcházet. Tato nová preventivní funkce byla opřena o moderní zásady demokratického uspořádání mezinárodních vztahů, jak je propracovával a během pařížské konference nejvíce prosazoval americký prezident Woodrow Wilson.

Základním dokumentem se stal Pakt o Společnosti národů, který se Wilsonovi podařilo prosadit též jako první část mírových smluv s Německem, Rakouskem, Bulharskem, Maďarskem a Tureckem.

Zakládajícími členy byly vítězné státy a následně se mohli připojit neutrálové. Wilsonovi se nepodařilo prosadit, aby se členy stali i poražení a Rusko.

Sídlem SN se stala Ženeva, kde sídlil stálý sekretariát v čele s generálním tajemníkem. Nejvyšším orgánem bylo všečlenské plenární Shromáždění. Řídícím a výkonným orgánem byla Rada. Do struktury SN náležel také Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti se sídlem v Haagu.

Činnost Společnosti národů však již od svého počátku nepřinášela valné výsledky, což bylo způsobeno jednak velmi rozdílnými názory mocností na povahu a fungování této organizace a také absencí účinných nástrojů při prosazování rozhodnutí SN. Paradoxem bylo, že se členem nakonec nestaly Spojené státy, přestože prezident Wilson byl duchovním otcem tohoto projektu.³

² VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 32-39.

³ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 40-42.

2 - OBDOBÍ 1942-1954

2. 1 Konference v Casablance, Teheránu, Jaltě a Postupimi

Porážka takzvané „Osy“, tedy nacistického Německa, Itálie a Japonska, předpokládala úzkou spolupráci na válečných operacích mezi Spojenými státy, Sovětským svazem a Anglií. Přesto však toto účelové spojenectví nebylo z počátku tak samozřejmé jak se z dnešního pohledu může zdát. Zvláště v americké politice zastávali izolacionisté názor, že bude dobré, jestliže se nacisté a Sověti vzájemně zničí. Za největší hrozbu považovali partnerství, které tyto diktatury dříve uzavřely, a které po napadení Sovětského svazu Německem vzalo za své.

Jako příklad uvažování některých amerických politiků můžeme uvést výrok senátora Harryho S. Trumana, jež pronesl den po zahájení útoku na Rusko: *„Jestliže budeme vidět, že Německo vyhrává válku, musíme pomáhat Rusku, a jestliže bude vyhrávat Rusko, musíme pomáhat Německu, a tak umožníme, aby se jich pobilo navzájem co nejvíc.“*⁴ Toto politické žonglérství však bylo těžko uskutečnitelné, protože stát v takovémto konfliktu na obou stranách a stále měnit svůj postoj je jen sotva možné.

Jinak tomu však bylo v Británii, která Sovětský svaz uvítala jako spojence za společnou věc. Britové se mohli přestat obávat bezprostředního nebezpečí náletů, potom co veškerá německá letadla byla přesunuta na Východ a všichni Britové si uvědomovali, že stěží mohou nacisty porazit bez rozsáhlé vojenské pomoci. Tato pomoc mohla přijít ze Spojených států, ty však zatím neprojevovaly ochotu, že by v nejbližší době plně zasáhly. Dokonce i takový antikomunista, jakým byl Winston Churchill, vřele přivítal spojenectví se Sovětským svazem v jednom ze svých rozhlasových projevů.⁵

2. 1. 1 Konference v Casablance

V lednu 1943 se sešli v marocké Casablance americký prezident Roosevelt a ministerský předseda Churchill, aby znovu prodiskutovali otázku zahájení druhé fronty.

⁴ FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 5.

⁵ FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 5-6.

Původně se této konferenci měl zúčastnit i Stalin, avšak situace nedovolovala, aby opustil Sovětský svaz.

Vytvoření druhé fronty byl naléhavý požadavek Rusů, jímž mělo být oslabeno smrtelné nebezpečí, které vzniklo vpádem Německa do SSSR. Ministru zahraničí Molotovovi bylo toto přislíbno již během jeho mise do Londýna a Washingtonu na jaře 1942.

Bitva u Stalingradu naznačovala možný obrat na východní frontě, a proto Churchill naléhal na přijetí svého schématu, což měl být úder proti měkkému podbřišku, jehož smyslem bylo, být ve střední a jihovýchodní Evropě dříve než Rudá armáda. Jako kompenzaci požadoval Churchill, aby na tiskové konferenci 24. ledna vyhlásil Roosevelt požadavek bezpodmínečné kapitulace protivníka.⁶ Churchill i vůdčí američtí diplomaté věděli, že se prezident Roosevelt dopustil chyby, když požadavek bezpodmínečné kapitulace vyjádřil veřejně, byl to však Stalin, který jejich obavy formuloval přesně: *„Bezpodmínečná kapitulace slouží pouze k tomu, aby sjednotila německý lid (za Hitlerem), kdežto stanovení konkrétních podmínek, ať již jakkoliv tvrdých, by Němcům jasně řeklo, co musí přijmout, aby válka skončila; urychlilo by to den jejich kapitulace.“*⁷

Ač se americký prezident na závěrečné tiskové konferenci 24. ledna 1943 zmínil o bezpodmínečné kapitulaci jen tak mimochodem a později to prezentoval jako okamžitý nápad, bylo toto prohlášení již připraveno a odsouhlaseno americkými náčelníky štábů. Stejně tak dostal souhlas od britského válečného kabinetu i Churchill. Existovaly dva hlavní důvody proto, aby toto prohlášení bylo učiněno právě nyní. Liberální síly ve Spojených státech, podporující Roosevelta, protestovaly proti pletichám s Darlanem a Peyroutonem v severní Africe a dávaly najevo, že k podobným úmluvám může dojít i s Goeringem v Německu a s Matsuokou v Japonsku. Dalším důvodem bylo rozptýlit sovětské obavy, že Spojené státy nedokončí válku jako loajální spojenec poté, co nebylo vyhověno sovětskému naléhání na otevření druhé fronty.⁸

⁶NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 11-12.

⁷DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 97.

⁸FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 15.

2. 1. 2 Teherán

Konference spojenců v Teheránu, konající se 28. listopadu – 1. prosince 1943, byla velkým úspěchem Stalinovy politiky, jenž vytěžil z úspěchů Rudé armády maximum. Západní spojenci se zavázali k tomu, že během května 1944 vylodí vojska ve Francii, následující vojenské operace budou koordinovat se sovětským generálním štábem a budou v co největší míře podporovat (Titovy) partyzány v Jugoslávii zásobami a výzbrojí.⁹

Vylodění ve Francii, tzv. operace „Overlord“, se nakonec stala skutečností 6. června 1944, ale již v Teheránu Stalin obdržel kopii plánu a chtěl vědět, kdo bude operaci řídit. Když mu bylo řečeno, že toto ještě není rozhodnuto, poukázal na to, že velitel musí řídit jak přípravy, tak samotný útok, jinak může těžko věřit v reálnost a úspěch celé akce. Následně na to Roosevelt jmenoval velitelem operace „Overlord“ generála Eisenhowera. Churchill se však nechtěl vzdát svého plánu a vytrvale přesvědčoval americké politiky, aby síly určené k invazi do Francie byly použity na Balkáně. Roosevelt i Eisenhower zůstali však neoblomní.¹⁰

Teherán dále potvrdil přechod polského státu dále na západ. Anglo-americký souhlas s Curzonovou linií znamenal popření litery Atlantické charty o nepřístupnosti teritoriálních změn bez souhlasu lidu dotyčného území. Sovětský svaz považoval Polsko z hlediska své bezpečnosti zřejmě za nejdůležitější zemi, protože přes polské území byl v minulosti již několikrát napaden. Západní spojenci souhlasili s novou západní hranicí z let 1939-1941 a tímto mohla sovětská diplomacie přikročit k formulování a prosazování dalších požadavků, tj. aby namísto „sanitního kordonu“ nepřátelských států vznikly na hranicích Sovětského svazu jemu přátelské režimy. Stalin již v této době s velkou pravděpodobností uvažoval o mocenském průniku do nitra střední Evropy a do Středozeří.¹¹

V Teheránu byl též stvrzen osud Estonska, Lotyšska a Litvy. Před konferencí se Roosevelt ještě u Stalina přimlouval, aby se tam z hlediska „vyšší morálky“ konal po válce plebiscit, a ti, kdož nechtějí být občany SSSR, mohli emigrovat. Washington sice anexi pobaltských států oficiálně neuznal, ale bylo jasné, že USA nehodlají jít kvůli tomu se Sovětským svazem do války.¹²

⁹ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 96-97.

¹⁰ FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 18-19

¹¹ NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. S. 14.

¹² DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 98.

Roosevelt měl Stalina rád a i sovětský diktátor jevil vůči němu sympatie a to na úkor Churchila, kterého Roosevelt k potěšení Stalina občas ironizoval. Tento velmi vstřícný a svým způsobem neobezřetný přístup amerického prezidenta dodával Stalinovi pocit jistoty, že Západ přijímá zásadu „legitimních sovětských zájmů“ a s postupem Rudé armády budou následovat další ústupky.

Člen Rooseveltova týmu Bohlen to shrnul takto: „*Výsledkem bude, že Sovětský svaz se stane jedinou významnou politickou a vojenskou silou na evropském kontinentě. Zbytek Evropy bude vojensky i politicky bezmocný.*“¹³ Výstižná je i charakteristika Teheránu náčelníkem imperiálního štábu Brookem: „*Špatné od začátku do konce. Winston nebyl na úrovni a Roosevelt byl ještě horší.*“¹⁴ Jak Bohlen, tak i další Rooseveltův spolupracovník Harriman si trpce uvědomovali, jak velký je rozdíl mezi Rooseveltovou improvizací a Stalinovou přípravou.

2. 1. 3 Jaltská konference

Na spojeneckou konferenci do Jalty 4. února 1945 přišel Stalin v optimální konstelaci sil. Odrazem toho byla jednání o polské otázce, kde prosadil zásadní sovětské požadavky týkající se složení nové polské vlády a polských hranic. Hlavní pozornost Američanů poutal Dálný východ. A to nejen válka s Japonskem, ale i otázka budoucnosti Číny. Někdejší „říše středu“ hrála v Rooseveltově koncepci nesmírně důležitou roli a měla se podle jeho představ stát onou čtvrtou supervelmocí, jedním ze „čtyř policistů“, kteří měli odpovídat za mír a rovnováhu sil v poválečném světě. Sovětský ozbrojený zásah na Dálném východě byl pro americkou generalitu velmi žádoucí, ale zároveň neměl vést k zásadní změně poměru sil ve prospěch revoluční levice. Stalin souhlasil s tím, že tři měsíce po ukončení války v Evropě zahájí sovětská armáda akce proti Japonsku, aniž by na Dálném východě žádal více, než navrácení ke stavu před rusko-japonskou válkou 1904-1905, tj. uznání stávajícího stavu ve Vnějších Mongolsku, připojení jižního Sachalinu a Kurilských ostrovů, obsazení přístavů Port Arthur a Dairen a společnou správu s Čínou na Východočínské a Jihomandžuské železnici. Tedy i na Dálném východě Stalin důsledně sledoval obnovení někdejších imperiálních hranic.

¹³ BOHLEN, cit. dílo s. 153; EDEN, *The Reckoning*, s. 496, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 98.

¹⁴ BOHLEN, cit. dílo s. 153; EDEN, *The Reckoning*, s. 496, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 98.

Pozdější kritikové Rooseveltovy válečné politiky tvrdili, že povolání SSSR na dálněvýchodní bojiště bylo zbytečné, neboť Japonci už nebyli schopni dalšího odporu. Skutečnost však byla poněkud jiná. Jaderná zbraň, která podstatně urychlila konec války v této oblasti, zůstávala v únoru 1945 ještě velkou neznámou, protože první úspěšná zkouška v poušti Nového Mexika byla provedena teprve 16. července 1945, tedy až po Rooseveltově smrti. Američtí šéfové štábů naopak očekávali při vylodovacích operacích na japonských ostrovech nejméně půl milionu padlých mužů a sovětský zásah v Mandžusku měl tyto ztráty podstatně zmenšit.¹⁵

Pokud jde o Evropu, bylo v Jaltě nezdarem to, jak chybně účastníci vzájemně odhadli své úmysly. Západní představitelé prostě nevěřili, že by si Stalin mohl myslet, že vnutit Polsku a dalším zemím východní Evropy nereprezentativní vlády by mohlo být v jeho zájmu, zatímco on si nedokázal představit, jak by od něj mohli očekávat něco jiného. Když dával Molotovovi pokyn podepsat Američany vypracovaný návrh „Deklarace osvobozené Evropy“, která stvrzovala právo jejích národů na sebeurčení, vyjádřil se, že „její podepsání nám nevádí, plnit jí můžeme po svém, protože důležitý je vzájemný poměr sil.“¹⁶

2. 1. 4 Postupimská konference

Od 17. července do 2. srpna 1945 se konala v Postupimi další konference „Velké trojky“. Tato konference probíhala však již v jiném personálním složení než ty předešlé. Po Rooseveltově smrti byl do čela americké administrativy zvolen Harry Truman a během konference došlo i ke změně na britské straně. Labouristé vyhráli volby a Churchill byl vystřídán v premiérském křesle Clementem Attleem. Ve volbách se ukázalo, že Churchillova osobní popularita nebyla tak velká, aby vyvážila únavu občana z dlouhé konzervativní éry. Attlee nebyl mužem velkých projevů jako Churchill, měl však oporu v průbojném ministru zahraničních věcí Ernestu Bevinovi. Tomu stačilo jen několik dnů, aby rozpoznal, že jeho původní představa „levice dovede mluvit s levicí“ pro jednání se Stalinem a Molotovem neplatí a vnesl do britské diplomacie kontinuitu a bojovnou přímočarost. Truman od prvního dne ukázal svou velkou přednost. Na rozdíl

¹⁵ NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. s. 15.

¹⁶ MASTNÝ, V. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*, Aurora, 2001. s. 31.

od Roosevelta se pečlivě připravoval, byl věčný a z debat neodcházel jako poražený. Churchill si důvěrně posteskl: „*Kdyby to tak bylo v Jaltě... Ted' je již pozdě.*“¹⁷

Je však nutno dodat i druhou stránku postupimských jednání. Attlee a Truman neměli autoritu svých předchůdců, museli se více ohlížet na veřejné mínění a oba si přáli zachovat válečné přátelství. Z toho Stalin samozřejmě těžil a jak Británie, tak Spojené státy musely v Postupimi přijmout jako fakt řadu jednostranných akcí podniknutých Moskvou po Jaltě. Odtud vyplynula i spokojenost Molotova s tím, že konference znamenala uznání východní Evropy jako sovětské zájmové sféry. Truman byl tehdy ještě „Rooseveltovcem“ a tak přijímal, že SSSR má ve východní Evropě své oprávněné bezpečnostní zájmy, chtěl jen, aby je neprosazoval bezohledně vůči těmto zemím.

Na začátku postupimských jednání přečetl Truman stanovisko k neplnění jaltské *Deklarace o osvobozené Evropě*. Navrhoval společnou akci, při níž by byly reorganizovány vlády v Rumunsku a Bulharsku za účasti všech demokratických skupin. Program předpokládající přestavbu těchto zemí podle západního vzoru byl v sovětském dokumentu ostře odmítnut. Vznikly prudké polemiky, ale podstatný byl americký souhlas, aby všechny sporné otázky, tedy diplomatické uznání, mezinárodní dohled nad svobodnými volbami a uplatňování občanských svobod, byly odloženy a svěřeny pozdějším jednáním ministrů zahraničních věcí.

Truman i státní tajemník Byrnes si hodně slibovali od první úspěšné zkoušky atomové zbraně v Novém Mexiku, avšak ne proto, že by chtěli Stalina vydírat, ale protože doufali, že válka v Pacifiku bude ukončena dříve, než SSSR splní svůj „jaltský slib“. Stalin se však nedal překvapit a potvrdil závazek vyhlásit Japoncům válku, čímž si zajistil všechny zisky s tím spojené.

Tendence „držet se Jalty“ se týkala i západních postojů v německé otázce. V rámci zásad „úplného odzbrojení a demilitarizace“ a „eventuální rekonstrukce politického života na demokratických základech“ byly dány vrchním velitelům okupačních sil a jimi vytvořené Spojenecké kontrolní radě nejvyšší pravomoci, až do uzavření mírové smlouvy nakládat s Německem jako s poraženou, nepřátelskou zemí. Postupimská rozhodnutí potvrdila, že má být zničena síla Německa jako vojenské mocnosti a válečné reparace by měly být zaplacený během dvou let.¹⁸

¹⁷ BOHLEN, cit. dílo s. 153; EDEN, *The Reckoning*, s. 228, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 142.

¹⁸ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 142-145.

Na konci svého výkladu o postupimské konferenci řekl Truman: „*Nebylo překvapením, když jsem se nyní přesvědčil, že si Rusové mír nepřejí. Bylo jasné, že jejich politika vycházela z očekávání velké americké hospodářské krize, jíž chtěli využít. Nepřesvědčilo je nic jiného než síla a plánoval ovládnutí světa.*“¹⁹

2. 2 Fulton

S přibývajícím týdnem poválečného času narůstalo napětí v mezinárodních vztazích. Truman zpochybnil výsledky konference v Postupimi, v Řecku se schylovalo k občanské válce a pokračoval sovětský spor s Tureckem o kontrolu úžin. Stalinův projev z 9. února 1946, v němž ostře napadl Spojené státy a Velkou Británii, signalizoval návrat k mentalitě obklíčené pevnosti se syndromem stálého protivníka. Nesmělé náznaky politického a kulturního liberalismu v závěrečné fázi války byly ukončeny novou vlnou represí. Potenciálními protivníky se staly i vojáci Rudé armády, kteří byli v průběhu posledních vojenských operací na německém, rakouském či československém území konfrontováni s evropskou civilizací.

V této politické situaci silně zapůsobilo vystoupení Winstona Churchilla v severoamerickém Fultonu. Bývalý britský premiér přijal nabídku udělení čestného doktorátu na Westminster College. Datum slavnostního aktu bylo stanoveno na 5. března 1946 a Churchill ještě před příjezdem do Fultonu konzultoval ve státě Missouri s Trumanem obsah svého promočního projevu. Ve strhující řeči obvinil Sovětský svaz z totalitních praktik a z vměšování se do vnitřních záležitostí států střední a jihovýchodní Evropy. V této řeči pronesl i onu klasickou metaforu o železné oponě: „*Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu spadla napříč kontinentem železná opona.*“²⁰ Dále vyzval Spojené státy a Velkou Británii k vytvoření pevného svazku, schopného čelit sovětské hrozbě. „*Potom všem, co jsem za války viděl u našich přátel Rusů, jsem přesvědčen, že nic neobdivují více než sílu a nic nerespektují méně než vojenskou slabost.*“²¹

Churchillův apel měl odezvu v množství konkrétních akcí, například ve stuttgartském projevu státního tajemníka Byrnesa v září 1946, ale především bylo důležité, že zcela souzněl s názory, které se začaly prosazovat v americkém prostředí.

¹⁹ FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 50.

²⁰ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 176.

²¹ NÁLEVKKA, V. *Studená válka*, Triton, 2003, s. 15.

Ostatně o nutnosti čelit sovětské rozpínavosti mluvil již na jaře roku 1945 americký velvyslanec v Moskvě Harriman a jeho vojenský přidělenec generál John Dean.²²

2. 3 Rozdělení Německa, První Berlínská krize

V duchu Postupimských dohod mělo Německo zůstat jako jeden hospodářský a politický celek. Rozdělení do okupačních pásem mělo skončit podpisem mírové smlouvy. Postupem času, kdy obě velmoci začaly cítit potřebu diplomatického úspěchu, se stupňovala konfrontace mezi USA a SSSR. Z tohoto důvodu Spojené státy změnily přístup k Německu, opustily princip „tvrdého míru“ a spolu s Velkou Británií začaly spolupracovat s občanskými politickými stranami. V červenci 1946 Molotov zdůraznil Stalinův požadavek silného sjednoceného Německa, avšak pod sovětskou kontrolou, načež státní tajemník Spojených států Byrnes ve Stuttgartu v září 1946 apeloval na to, aby se Německo hospodářsky a politicky rekonstruovalo a jako demokratický stát bylo začleněno do Evropy. Tato jednání o obnově Německa však probíhala v katastrofální hospodářské situaci, kdy hlavně ve vybombardovaných městech Porúří, Porýní a Vestfálska závislých na dodávkách z východu umírali lidé hlady a zimou.

Velká Británie, která sama bojovala s velkými hospodářskými problémy, požadovala, aby byly odstraněny obchodní a správní bariéry mezi západními okupačními pásmy. Američané tudíž navrhli sloučení obou pásem tzv. Bizonii. Toto spojení proběhlo v době, kdy se diskutovalo o přípravě mírové smlouvy s Německem. Na jaře 1947 se uskutečnilo v Moskvě jednání ministrů zahraničí čtyř mocností. Molotov zde navrhl, aby byla zřízena centrální německá vláda, což mělo za cíl rozšířit vliv SSSR na západ od Labe. Když toto Spojené Státy odmítly, bylo jednání přerušeno. Vlády ve Washingtonu a v Londýně se již stejně rozhodly pro vytvoření separátního západoněmeckého státu, a proto byl v Bizonii budován první prozatímní parlament a vytvářeny vládní instituce. Byla ustanovena Hospodářská rada, začala fungovat Banka německých zemí a v Kolíně nad Rýnem zahájily svou činnost vrcholné justiční orgány.

Na konferenci tří západních mocností a zemí Beneluxu, která probíhala v Londýně od 23. února do 6. března 1948, bylo rozhodnuto o připojení francouzského okupačního pásma k Bizonii a v dubnu vznikla Trizonie. Již o týden později byla přijata

²² NÁLEVKA, V. *Studená válka*, Triton, 2003, s. 14-15.

do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci zabezpečující realizaci Marshallova plánu.²³

Obrovským problémem pro již tak zdevastované německé hospodářství byla znehodnocená měna. Prakticky všechny evropské země již provedly měnovou reformu, kdežto do celého Německa proudila východní inflační marka. Jak psal již na jaře 1946 vojenský generální guvernér Lucius Clay, to „*znemožňovalo udržet rovnováhu cen, odrazovalo dělníky od práce a rolníky od toho, aby dávali svou produkci na normální trh*“.²⁴ Všechny tyto kroky, jež vedly k vytvoření samostatného západoněmeckého státu, samozřejmě popudily sovětské vedení a 17. června maršál Sokolovskij opustil „komandaturu“, což byl čtyřmocenský kontrolní orgán ve městě. Potom, co bylo následujícího dne ohlášeno zavedení nové měny (*Deutschmark*) v západních zónách, dávali spojenci, nechtějíc Rusy provokovat, ujištění, že Berlín není do rámce reformy pojat. Teprve tehdy když Sověty odpověděly požadavkem, aby jediným platidlem v západních zónách byla nová východoněmecká marka, protože celý Berlín „patří do sovětské zóny a je její ekonomickou součástí“, se rozhodnutí nezavádět *Deutschmark* změnilo.²⁵ Toto byla pro Stalina poslední kapka, a jak řekl Molotov ve Varšavě ministrům zahraničí satelitních zemí: „*Kdybychom prohráli v Německu, znamenalo by to, že jsme ve válce (druhé světové) prohráli.*“²⁶

2. 3. 1 Berlínská blokáda

Berlínská blokáda nezačala náhle a její přesný začátek se dá těžko určit. Pravdou je, že již na jaře 1948 sovětské úřady soustavně kladly překážky západní dopravě do města i z něho a protože nepřicházela rozhodná reakce, povzbuzovalo je to k zesilování těchto akcí.²⁷ Dne 30. března generál Dratvin poprvé omezil přístup spojenců k Berlínu a Clay napsal generálu Bradleymu do Washingtonu: „*Sověti nás chtějí vytlačit z Berlína!*“ Nejvyšší vojenská místa v USA začala zvažovat vojenská řešení a jednou z variant byla i varianta jaderná. Tato možnost se však jevila ještě méně přijatelná než přímá vojenská akce, protože sbor náčelníků upozornil prezidenta Trumana, že množství jaderných zbraní, které jsou momentálně k dispozici nezajišťuje plně bezpečnost Spojených států a následně prezident zjistil, že se žádné další atomové

²³ NÁLEVKKA, V. *Studená válka*, Triton, 2003, s. 32-36.

²⁴ *The Papers of General Clay*, sv. 1, s. 208-210, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 287.

²⁵ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 286.

²⁶ Leffler, cit. dílo s. 219, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 286.

²⁷ MASTNÝ, V. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*, Aurora, 2001, s. 58.

zbraně nevyrábějí a výcvik s existujícími dvanácti ještě nebyl ukončen. Zvláště Churchill tuto možnost prezidentu Trumanovi vnucoval, ve skutečnosti však nikdy nebyla vážně zvažována.

Poté, co Sověti zablokovali Berlín úplně, se generál Lucius Clay dotázal generála letectva Le Maye, zda by nešla prolomit blokáda ze vzduchu a 25. června začala přistávat v Berlíně první letadla s lidmi i materiálem. Tento improvizovaný vzdušný most se změnil v pravidelný a následně se do něj zapojila i Anglie, která poskytla 750 letadel RAF.

V průběhu července 1948, kdy krize vrcholila, se hledala nejrůznější řešení, která by zabránila vypuknutí války. 3. července se sešel Clay se Sokolovským, ale ani toto jednání nevedlo k úspěchu, stejně jako četné diplomatické nóty. Teprve 20. července se prezident Truman rozhodl navázat přímý kontakt se Stalinem a krize se začala postupně rozptylovat. Stalin dal najevo, že nemá v úmyslu západ dál jakkoli vojensky zkoušet, ale šlo i o to, co by mohl zrušením blokády politicky získat.

Od té doby se jednalo na všech úrovních. Nejprve jednali velvyslanci západních zemí s ministrem zahraničních věcí Molotovem a později se jednání přenesla i do OSN. 5. května Sověti konečně oznámili, že koncem měsíce bude blokáda zrušena.

Berlínská krize byla největší hrozbou míru od roku 1945 a stala se posledním faktorem, který vedl ke zformování kolektivní bezpečnosti západu. Sám problém Berlína však tímto vyřešen nebyl.²⁸

2. 3. 2 Vznik dvou německých států

V roce 1949 vstoupil do závěrečné fáze i proces rozdělení Německa. Ve dnech 23. května až 20. června se v Paříži uskutečnilo zasedání Rady ministrů zahraničních věcí, jež mělo přinést řešení, jak by měla být obnovena německá jednota. Názory na tuto otázku se však u obou stran diametrálně rozcházely. Sověti předpokládali určující roli sovětské zóny, která se měla stát základem nového německého státu. Západní spojenci však dali jednoznačně najevo, že by rádi připojili sovětskou okupační část k Trizonii. Snad jediným pozitivním výsledkem tohoto jednání bylo potvrzení dohody o odvolání blokády Berlína ze 4. května. Výsledky zasedání však neměly již žádný vliv na to, že se v obou částech Německa prakticky vytvářely výrazně odlišné politické systémy. Stalin postupně rezignoval na svou vizi jednotného a „rudého“ Německa, i když východoněmecká a sovětská propaganda neustále zdůrazňovala myšlenku jednoty.

²⁸ BRADLEY, J.F. *Válka a mír po roce 1945*, Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 48-51.

1. září 1948 začala v Bonnu působit Parlamentní rada v čele s dr. Konradem Adenauerem. Ta měla za úkol vytvořit ústavu budoucího západoněmeckého státu. Tento tzv. Základní zákon zdůrazňoval, že Německá říše jako právní subjekt nezanikla, pouze byla dezorganizována, z čehož vyplývala důležitá kontinuita státu. Po schválení v Parlamentní radě vstoupil Základní zákon, plnící roli ústavy, dne 23. května v platnost. Tomuto Základnímu zákonu však nadále zůstal nadřazen okupační status, což v praxi znamenalo omezení suverenity nově vznikajícího státu.

Dne 7. září byl do funkce prezidenta zvolen historik Theodor Heuss a do funkce kancléře Konrad Adenauer, čímž byl dokončen formativní proces spolkové republiky Německo. Západní Berlín získal status přidruženého spolkového státu.

Sověti na toto reagovali vznikem Německé demokratické republiky. Text ústavy tohoto státu, schválené již 30. května 1949 měl tzv. lidově-demokratický charakter, některé články však byly pouze deklarativní. Dne 7. října 1949 vyhlásila Lidová rada Německou demokratickou republiku a jejím prvním prezidentem se stal komunist Wilhelm Pieck. Do čela vlády byl postaven někdejší sociální demokrat Otto Grotewahl. Oba německé státy se považovaly za potenciální reprezentanty celého Německa a Spolková republika přijala tzv. Hallsteinovu doktrínu, která neuznávala právní subjektivitu NDR. Tímto vznikem dvou německých států byly v Evropě na dlouhou dobu přesně vymezeny hranice mocenských bloků.²⁹

2. 4 Trumanova doktrína a Marshallův plán

Mezi roky 1945-1947 se postupně vytrácela poválečná détente a byly položeny základy studené války. Spojenectví z 2. světové války se hroutilo a měnilo se v rostoucí nedorozumění a vzájemné podezírání obou rodičích se supervelmocí, že jedna či druhá usiluje o světovládu. Po porážce německých a japonských nepřátel se jejich poválečné zájmy natolik rozcházely, než aby umožňovaly vzájemnou poválečnou spolupráci. Konflikt se rychle polarizoval, protože třetí vítězná mocnost Velká Británie topící se ve velké hospodářské recesi, byla ze světové scény prakticky vytlačena, Francie byla držena v uctivé vzdálenosti, zatímco v nacionalistické Číně probíhala občanská válka. Studená válka se tak v podstatě změnila v konflikt bipolární.³⁰

²⁹ NÁLEVKA, V. *Studená válka*, Triton, 2003, s. 42-44.

³⁰ BRADLEY, J.F. *Válka a mír po roce 1945*, Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 43.

2. 4. 1 Trumanova doktrína

Stalin si v rámci svých poválečných cílů mimo jiné předsevzal, že vyřeší problém s jižními hranicemi své říše. Odložil stahování sovětských jednotek z Íránu a požadoval po Turecku, aby poskytlo některé části jeho území pro sovětské základny, z nichž by mohli účinně kontrolovat turecké úžiny. Stalin také chtěl podíl na správě bývalých italských kolonií v severní Africe, aby tak získal námořní základny ve Středomoří. Truman a Attlee toto kategoricky odmítli a dokonce otázku Íránu předložili Radě bezpečnosti OSN. Truman dále posílil postavení Spojených států tím, že ve východním Středomoří umístil americkou šestou flotilu. Z tohoto bylo zjevné, že Stalin narazil na konečnou mez americké trpělivosti a zahraniční politika Washingtonu se začala ubírat jiným směrem.

Američané chtěli najít odpověď, proč se rozpadla Velká koalice a co ještě vlastně Stalin chce. Uspokojivou odpověď jim poskytl G. F. Kennan, tou dobou působící na americkém velvyslanectví v Moskvě. Jeho depeše o 8000 slovech, z 22. února 1946 se stala základem strategie Spojených států uplatňované vůči Sovětskému svazu po celou dobu studené války. Mimo jiné napsal: *„Neústupnost Moskvy není nic, co by způsobil Západ. Sovětské vedení musí s vnějším světem bojovat, aby ospravedlnilo diktaturu, bez které by nedokázalo vládnout. Bylo by naivní očekávat, že ústupky vůči nim vyvolají reciproční jednání. Ve strategii Sovětského svazu nedojde k žádné změně, dokud dostatečně dlouhá série nezdarů nepřesvědčí některého z budoucích sovětských vůdců. Válka není nezbytnou podmínkou, aby k takové změně došlo. Potřeba je dlouhodobé, trpělivé, obezřetné, ale neústupné **zadržování** expanzivních tendencí Ruska.“*³¹

Velká Británie neunesla tíhu hospodářské krize a mnohostranné angažovanosti ve Středomoří, na Blízkém východě, v Indii a Malajsku a v zimě 1946-1947 zkolabovala. Britská vláda učinila tři zásadní rozhodnutí: o konečném odchodu z Indie, o předání odpovědnosti v Palestině do rukou OSN a o přerušení podpory řecké vládě. 21. února předal britský velvyslanec ve Washingtonu státnímu podtajemníkovi Achesonovi nótu své vlády, kde bylo oznámeno, že k 31. březnu zastaví Velká Británie hospodářskou i vojenskou pomoc Řecku i Turecku.

Dne 27. února jednala v Bílém domě o řecké otázce americká politická špička. Celkový tón diskuse udal Dean Acheson, když definoval základní problém doby:

³¹ KENNAN, G. F. „*The sources of soviet Conduct*“, 1947, s. 75, podle GADIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 37.

„Spojené státy neohrožuje pouze dění v Řecku, ale především sovětský komunismus. Zvítězí-li komunismus v Řecku, Turecku či jinde ve Středomoří, padnou i ostatní vlády v západní Evropě...Kroky Spojených států k posílení zemí ohrožovaných sovětskou agresí či komunistickou podvratnou činností by chránily nejen bezpečnost Spojených států, chránily by samotnou svobodu.“³²

Zástupci demokratické i republikánské strany se dohodli, že podpoří v Kongresu Trumanovu žádost o poskytnutí pomoci Řecku a Turecku. Souběžně bylo rozhodnuto, že prezidentův projev bude mít obecný rozměr podpory všem vládám, které jsou ohroženy komunistickou agresí. Prezident Truman se 12. března 1947 obrátil na Kongres s konkrétní představou americké role ve světovém dění: *„Jeden způsob života je založen na vůli většiny. Vyznačuje se svobodnými institucemi, zastupitelským principem vlád, svobodnými volbami, zárukami pro svobodu jedince, svobodou slova a náboženství a ochranou před politickým útlakem. Druhý způsob života je založen na vůli menšiny, která je vnucována většině. Opírá se o teror a útlak, řízený tisk a rozhlas o zfalšované volby a potlačování osobních svobod.....Věřím, že politika Spojených států musí spočívat v podpoře svobodných národů, jež vzdorují pokusům o ujařmení ozbrojenými menšinami či vnějšímu tlaku....“³³*

Kongres Trumanův požadavek schválil a na sklonku května 1947 byl zákon o pomoci rozšířen i na západní okupační zóny v Německu a v Rakousku a na Itálii. V tomto byla poprvé realizována nová politická koncepce Spojených států Trumanova doktrína, jejíž obsahové jádro spočívalo v Kennanově tezi o zadržování komunismu. USA se tímto postavily na obranu občanské společnosti jejího demokratického systému. Neobešlo se to vždy bez problémů a ne vždy reagovaly Spojené státy ve světovém dění adekvátně. Kritici Trumanovy doktríny zdůrazňovali bezbřehost obecně přijatých závazků, kdy obrana demokracie v celosvětovém měřítku často překračovala hranice národních zájmů USA.

2. 4. 2 Marshallův plán

V plné míře se politika zadržování realizovala v Marshallově plánu. Program pomoci (po dobu čtyř let v celkové hodnotě 17 miliard dolarů) vyhlásil státní tajemník G. Marshall 5. června 1947 na Harvardově universitě. Tento projev, na kterém se podíleli hlavně Acheson, Clifford a Kennan, vyzval k účasti v programu všechny

³² NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 37.

³³ NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 37.

evropské země. Tyto země se měly samy ujmout iniciativy v jeho realizaci. Obdobná možnost měla být dána i Sovětům. Marshall prohlásil: „*Naše politika není namířena proti žádné zemi či doktríně, ale proti hladu, bídě, zoufalství a chaosu. Jejím cílem je obnova fungující světové ekonomiky, aby byl umožněn vznik politických a sociálních podmínek, nutných pro existenci svobodných institucí. Žádná vláda, která by chtěla svými manévry zabránit v ozdravení druhých zemí, od nás nemůže očekávat pomoc;...vlády, politické strany a skupiny, které chtějí prodlužovat lidskou bídu, aby z toho politicky těžily, narazí na odpor Spojených států.*“³⁴

Americkou nabídku ihned podpořila britská i francouzská vláda. Ty však považovaly za nutné projednat americkou iniciativu nejdříve se sovětskou stranou, která pojímala Marshallův plán jako jemnější modifikaci Trumanovy doktríny. Na přelomu června a července 1947 se uskutečnilo v Paříži jednání ministr všech tří velmocí Ernesta Bevana, George Bidaulta a V. M. Molotova. Britská a francouzská strana navrhly vytvoření Řídícího výboru, jenž měl jako společný orgán zpracovat potřeby jednotlivých zemí a tyto země měly zároveň poskytnout informace o své ekonomické situaci. Molotov toto důrazně odmítl s tím, že se jedná o zasahování do vnitřních záležitostí jednotlivých zemí a také že nejsou činěny rozdíly mezi vítězi a poraženými. V této souvislosti Molotov odmítl uvažovanou účast Německa. Sověti přednesli vlastní návrh, který však byl odmítnut a v reakci na to opustil Molotov i s celým doprovodem Paříž.

Ministr Bidault pak zaslal pozvání do Paříže ostatním evropským zemím (s výjimkou Španělska). Pozvání obdržely také země střední a jihovýchodní Evropy (Albánie, Bulharsko, Československo, Jugoslávie, Maďarsko a Polsko), které se však nacházely v sovětské sféře vlivu a svou účast v Paříži byly nuceny odřeknout. Svou účast odřeklo i Finsko.

Jednání o Programu evropské obnovy, jak se Marshallův plán oficiálně nazýval, se zúčastnily vedle Francie a Velké Británie také Belgie, Dánsko, Nizozemí, Island, Irsko, Itálie, Lucembursko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Švédsko, Švýcarsko a Turecko. Na konferenci byl ustaven Výbor pro evropskou hospodářskou spolupráci a 3. dubna 1948 americký Kongres přijal zákon o pomoci cizím státům, na jehož základě se Marshallův plán realizoval. V dubnu 1948 země požívající americkou pomocí ustavily Organizaci pro evropskou hospodářskou spolupráci a uzavřely dvoustranné smlouvy s USA, kde bylo mj. stanoveno, že pomoc bude přerušena, pokud se země dostane pod kontrolu komunistů. V červenci 1948 byly do Marshallova plánu zapojeny i západní okupační smlouvy Německa. V letech 1948-1952 obdržely zúčastněné země od USA ekonomickou pomoc ve výši 13 miliard dolarů.³⁵

S pomocí Marshallova plánu se podařilo stabilizovat západní Evropu, iniciovat vojenské a hospodářské integrační procesy, zmírnit pocity obecného ohrožení a zadržet sovětskou mocenskou a ideologickou expanzi. Na druhé straně bylo potvrzeno bipolární

³⁴ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 183.

³⁵ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 154-156.

rozdělení Evropy, protože Američané prakticky přijali realitu sovětské geopolitické sféry ve východní Evropě.³⁶

2. 5 Vznik NATO

Trumanova administrativa sice plánovala kroky k posílení obrany západní Evropy, ale ve Spojených státech k nim byl poměrně velký odpor. Toto se změnilo Berlínskou blokádou, kdy i izolacionisté v USA souhlasili s tím, že Sovětský svaz je hlavní hrozbou míru. Díky podpoře demokratických i republikánských senátorů schválil 11. června 1948 senát amerického Kongresu tzv. Vanderbergovu rezoluci, která dávala vládě právo uzavírat spojenecké svazky s neamerickými státy. Rozhovory o obranném společenství vyvrcholily v dubnu 1949 založením Severoatlantického obranného společenství /North Atlantic Treaty Organization, NATO/, které sdružovalo státy Bruselského paktu, Spojené státy, Kanadu, Dánsko, Irsko, Itálii, Portugalsko a Norsko. V roce 1952 k paktu ještě přistoupilo Turecko a Řecko. Příslušné dokumenty zahrnovaly také program americké vojenské pomoci západoevropským armádám.

Ratifikační proces v Kongresu však nebyl jednoduchou záležitostí. Pro schválení bylo třeba 2/3 většiny hlasů a mnoho senátorů mělo pochybnosti, zda americká bezpečnost vyžaduje přijetí tak velkého závazku, jakým Severoatlantický pakt byl. Deanu Achesonovi se nakonec podařilo senátory přesvědčit slibem, že smlouva nebude vyžadovat vyslání dalších jednotek do Evropy a je založena na vzájemné pomoci, tudíž prospěšná i pro USA.

Kongres nakonec zapojení Spojených států do NATO v červenci 1949 ratifikoval. Nadále se však ozývaly hlasy proti přílišnému angažování USA v Evropě i jinde ve světě. Řada senátorů zastávala názor, že NATO má sloužit hlavně k psychologickému posílení západní Evropy. Z tohoto důvodu byla první strategie formulována tak, aby byla relativně nenákladná. Jednalo se o známou strategii „štítu a meče“. Evropa měla zajistit štít v podobě pozemních vojsk, které by zastavily sovětský útok, Spojené státy pak meč v podobě jaderných zbraní, resp. strategického letectva.

Další vývoj událostí si však vynutil změnu této limitované defenzivní strategie. Koncem srpna 1949 zjistili američtí vědci v atmosféře stopy radioaktivního materiálu, které byly odlišné od stop po amerických bombách, což znamenalo, že i Sovětský svaz vyzkoušel vlastní jadernou zbraň. Tato ztráta jaderného monopolu a vítězství komunistů v Číně naznačovaly alarmujícím způsobem další postup komunismu.³⁷

³⁶ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 16.

³⁷ LITERA, B. *Studená válka*, Jinočany: H & H, 1993, s. 36-37.

2. 6 Korejská válka

V závěrečné deklaraci Káhirské konference z listopadu 1943 bylo mimo jiné zdůrazněno, že vítězné mocnosti poskytnou Koreji v „pravý čas svobodu a nezávislost“. Na Schůzce v Postupimi se Velká trojka shodla na požadavku bezpodmínečné kapitulace Japonska a odzbrojení císařské armády se stalo společným úkolem USA a SSSR. Za demarkační linii byla určena 38. rovnoběžka.

Dne 10. srpna rozvinula sovětská 25. armáda generála Čistjakova bojové operace na korejském území a v severokorejských přístavech se vylodila Tichomořská námořní pěchota admirála Jumaševa. Japonci po krátkém odporu složili zbraně.

Američané předali 15. srpna Stalinovi memorandum generála Mac Arthura o závaznosti dělící čáry na 38. rovnoběžce, jež mělo Sovětům připomenout závazek z Postupimi. Obávali se, že by Rudá armáda mohla obsadit celý poloostrov. Sovětské vedení potvrdilo svůj souhlas s 38. rovnoběžkou, a tak 9. září 1945 americké jednotky generála Hodgeho obsadily hlavní město Soul.

Z iniciativy korejských komunistů a nacionalistů, kteří byli úzce spjati s čínskými komunisty, byla 6. září 1945 vyhlášena Korejská lidová republika. Spojenci však neuznali její legalitu a v obou částech země byla ustanovena okupační správa.

O budoucnosti Koreje měly rozhodnout svobodné volby koncem roku 1947 pod dohledem Dočasné komise OSN. Sovětská správa však tyto volby odmítla a ty se uskutečnily v květnu 1948 pouze na jihu země. Z těchto voleb vzniklo Národní shromáždění a byla vyhlášena Korejská republika. Prezidentem se stal představitel korejské vlády v emigraci Li Syn-man. Právoplatnost vlády v Soulu neuznali komunisté v čele se svým vůdcem Kim Ir-senem.

O Kim Ir-senově vůdčí roli v nově budované mocenské struktuře sovětské okupační zóny rozhodl Stalin. Tento severokorejský vůdce sloužil od roku 1941 v Rudé armádě a od roku 1945 organizoval v Koreji partyzánskou válku proti Japoncům. Pod jeho vedením se na severu země zformovala nová vládnoucí elita, odborně a ideově zpevněná etnickými Korejci ze Sovětského svazu.

V reakci na vyhlášení Korejské republiky vyhlásila Severní Korea separátní volby na bázi osvědčené národní fronty. Nejvyšší národní shromáždění vyhlásilo 9. září 1948 Korejskou lidově demokratickou republiku s hlavním městem Pchongjang. Tato republika odpovídala sovětskému modelu socialistického státu a Sověti ovládali severokorejský režim prostřednictvím velkého počtu expertů a poradců, kteří měli rozsáhlé pravomoce, včetně měnit rozhodnutí ministrů.

Kim Ir-sen se v prosinci 1949 obrátil na čínského vůdce Mao Ce-tunga se žádostí o uvolnění vojáků korejské národnosti ze svazku osvobozené armády, neboť těchto 14 000 mužů s válečnými zkušenostmi se mělo stát základem nově budovaných jednotek KILDR. V Mandžusku zformovaná kompletní pěší divize se pak přesunula na severokorejské území a náčelník sovětské vojenské mise generálporučík Vasiljev podal do Moskvy hlášení: „*Ozbrojené síly KILDR jsou organizovány podle systemizačního*

*předpisu a profilu Sovětské armády a také výcvik je prováděn podle programu a stanov naší armády.*³⁸

Kim Ir-sen, který se netajil svou snahou o násilné sjednocení poloostrova, předložil Stalinovi, s tichým souhlasem Mao Ce-tunga, plán severokorejského útoku přes 38. rovnoběžku. Na jaře 1950 Sovětský svaz znásobil vojenskou pomoc severokorejskému režimu a v květnu přijela do Pchongjangu vojenská mise generála Bašilova, která převzala odpovědnost za logistickou stránku útočné operace. Poté, co Stalinův zmocněnec Carapkin tlumočil v Pchongjangu definitivní souhlas SSSR s válkou, zaútočila 25. června ve 4 hodiny ráno místního času pancéřová brigáda pod vedením generála Kim-Čeka proti neúplným jihokorejským divizím a rychle postupovala na Soul.

Trumanova administrativa se rozhodla pro okamžitou odpověď a to jak vojenskou, tak diplomatickou. Za nepřítomnosti sovětského delegáta Jakova se sešla Rada bezpečnosti OSN a odsoudila severokorejskou agresi. Vyzvala k okamžitému zastavení bojů a stažení severokorejských jednotek za 38. rovnoběžku. Když bylo jasné, že se jihokorejská obrana zhroutila, zmocnil Truman generála Mac Arthura, aby použil americké ozbrojené síly k obraně napadené země. Pod vlajkou OSN se shromáždilo 15 států. Jejich páteří se stala armáda Spojených států a velitelem byl 8. července jmenován Douglas Mac Arthur.³⁹

Mezitím Severokorejci obsadili Soul a v krátké době dobili 90% jihokorejského území. Američané a Jihokorejci drželi pouze malou oblast u Cušimského průlivu. Do té však generál Mac Arthur soustředil značné síly a připravil rozsáhlou a kombinovanou protiofenzívu s názvem „Chromité“. Po několika týdnech se vojskům OSN podařilo dobýt Soul a porazit většinu severokorejských jednotek na jihokorejském území. Prezident Truman souhlasil s postupem dál na sever a mandát těmto operacím dala i OSN. Během října 1950 dobyly jednotky OSN většinu severokorejského území včetně Pchongjangu a blížily se k hranicím s Čínou.

Čína, která již dříve hrozila zásahem pokud vojska OSN překročí 38. rovnoběžku, odvrátila porážku Severní Koreje nasazením jednoho milionu vojáků. Do počátku ledna 1951 byla vojska OSN zatlačena daleko za 38. rovnoběžku a následně byl dobyt i Soul. Spojené státy prosadily v OSN označení Číny za agresora a pohrozily použitím atomové bomby. To však vyvolalo u amerických spojenců strach z rozšíření vojenského konfliktu a sovětské odvety v Západní Evropě. Prezident Truman poté, co vojska OSN v dubnu 1951 znovu získala značnou část jihokorejského území, dal přednost vyjednávání a militantního generála Mac Arthura odvolal. V červnu 1951 pak k zastavení palby vyzval na půdě OSN i Sovětský svaz.

V červenci 1951 začala v Kesongu a Pchanmundžonu jednání o příměří. Bylo zde dosaženo dohody o všech podstatných otázkách. Problémem se však stala repatriace severokorejských a čínských zajatců. Více jak polovina z nich se nechtěla vrátit a tento problém způsobil, že v září 1952 byla jednání přerušena a hrozila další eskalace konfliktu.

³⁸ NÁLEVKA, V. *Stalinova hra o Zemi jitřní svěžesti*, Epoque, 2009, s. 26.

³⁹ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 49-55.

Rozhodný postoj nového amerického prezidenta Dwighta Eisenhowera, jenž pohrozil rozšířením konfliktu s použitím atomové zbraně a smrt J.V.Stalina v březnu 1953, vedly k opětovnému obnovení jednání. Jednání byla završena 27. července v Pchanmundžonu uzavřením dohody o příměří. Tato dohoda stanovila na 38. rovnoběžce demarkační linii a kolem ní demilitarizované pásmo.

Přestože si korejská válka vyžádala 5 milionů obětí na životech, samotný korejský problém však vyřešen nebyl. Ženevská konference v roce 1954 žádné výsledky nepřinesla a stejně neúspěšně skončila i jednání na půdě OSN. Korejský poloostrov tak zůstal až do dnešní doby rozdělen na dva státy.⁴⁰

2. 7 Ženevská konference o Indočíně

První velkou krizí, se kterou se musela vyrovnat Eisenhowerova administrativa, byla počátkem roku 1954 problematika Indočíny, resp. bitva u Dien-bien-Phu a posléze ženevská konference, kde Spojené státy projevíly rozvážný a opatrný přístup.

Francie se od roku 1945 pokoušela v Indočíně obnovit své předválečné pozice, ale i přes americkou finanční a materiální podporu se válka proti komunisty ovládanému Viet-minhu, v čele s Ho Či Minem, vyvíjela velmi špatně.

Posledním pokusem, jak zvrátit vývoj, bylo vytvoření pevnosti v údolí Dien-bien-Phu. Ta však byla kompletně obklíčena vojsky Viet-minhu a Francie se obrátila na USA s žádostí o vojenskou pomoc. Prezident Eisenhower se však obával zatažení země do války korejského typu. Ani pokus zorganizovat společnou akci západních zemí neuspěl. Velká Británie a především válkou vyčerpaná Francie dávaly přednost ukončení války na ženevské konferenci v dubnu až červenci 1954. Kapitulace francouzské posádky v Dien-bien-Phu 7. května sice ztížila pozici Francie, nicméně Sovětský svaz a Čína tlumily rostoucí požadavky Viet-minhu a konference dospěla k relativně uspokojivému kompromisu.

Spojené státy se však již v průběhu konference začaly orientovat na strategii tzv. nation buildingu v jižním Vietnamu, s cílem vybudovat zde silný separátní stát, který by byl protiváhou severnímu Vietnamu a bránil šíření komunismu v jihovýchodní Asii.⁴¹

⁴⁰ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejný vztahů, 2005, s. 205-207.

⁴¹ LITERA, B. *Studená válka*, Jinočany: H & H, 1993, s. 49-50.

3 - OBDOBÍ 1955-1962

3. 1 Vznik Varšavské smlouvy

3. 1. 1 Pařížské dohody

V Paříži byla 23. října 1954 podepsána série dohod zásadního významu, včleňující SRN do evropských a euroatlantických obranných struktur. Prvním dokumentem byl protokol o ukončení okupačního režimu západních spojenců v SRN. Druhým pak modifikovaná smlouva z roku 1952 v podobě úmluvy o vztazích mezi třemi mocnostmi a SRN a třetí protokol se týkal pobytu cizích vojsk v SRN. Status amerických, britských a francouzských jednotek se z okupačního změnil na spojenecký. Zvláštní dohoda otevírala vstup SRN do NATO.

Další část dohod se týkala Bruselského paktu, jehož signatářem se staly též SRN a Itálie. Na jeho základě se Západní unie transformovala v Západoevropskou unii a její ozbrojené síly se podřizovaly vedení NATO. SRN dostala možnost vytvoření vlastní armády, zavázala se však nevyrábět atomové, chemické a bakteriologické zbraně, rakety, strategické bombardéry a velké válečné lodě.⁴²

3. 1. 2 Varšavská smlouva

Po ratifikaci Pařížských dohod reagoval sovětský blok ustavením vojenského uskupení s názvem Varšavská smlouva, kterou 14. května 1955 podepsaly Albánie, Bulharsko, NDR, Polsko, Rumunsko, Maďarsko, Československo a Sovětský svaz. V čele spojeného velitelství stanul maršál Koněv. Vedoucím orgánem se stal Politický poradní výbor zastoupený všemi členskými státy, ale zásadní rozhodnutí byla vždy v rukou SSSR.

Strategická vojenská koncepce byla založena na ofenzivní vojenské doktríně Sovětského svazu, která předpokládala vedení útoku ve dvou základních směrech, severním přes Polsko a NDR a jižním přes Maďarsko. Podle představ sovětských maršálů mělo být kanálu La Manche dosaženo během šesti týdnů. Československé tankové a motostřelecké divize tvořily součást prvního sledu a jejich operační cíle vymezovalo německo- francouzské pomezí. Obyvatelstvo nárazníkového pásma střední Evropy bylo odepsáno.⁴³

Odborníci NATO nepřikládali vytvoření Varšavského paktu velký význam s odkazem na to, že zahraniční politika a ozbrojené síly satelitních zemí byly již stejně pod faktickou kontrolou SSSR. Tento původní, spíše deklaratorní charakter Varšavské smlouvy byl ilustrován tím, že text dokumentu byl narychlo připraveným a v podstatě

⁴² VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejný vztahů, 2005, s. 190-191.

⁴³ NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 103.

opsaným textem smlouvy o NATO a byl také oficiálním shromážděním okamžitě přijat.⁴⁴

3. 2 Povstání v Polsku a Maďarsku

Během roku 1956 začalo Polsko a Maďarsko, tradičně nejnezávislejší a nejobtížněji ovladatelné země, jevit známky dezintegrace. V Maďarsku stalinista Rákosi účinně bránil liberalizačním snahám a premiéra Nagyho donutil k rezignaci. Na jeho místo dosadil svého spojence Hegedüse. Když byl v únoru 1956 stalinismus, který Rákosi tak dokonale provozoval, odsouzen, stalo se Maďarsko rozpolcenou zemí plnou zmatků.

V Polsku se situace vyvíjela obdobně. Stalinistický vůdce Bierut bránil liberalizaci a trval na tom, aby strana dál bojovala proti kulakům. Po Bierutově náhlé smrti nastoupil na jeho místo Edward Ochab, který neměl zájem bojovat proti kulakům, ani proti nacionalistické frakci v komunistické straně, symbolizované obětí čistky Gomulkou.⁴⁵

3. 2. 1 Nepokoje v Polsku

Pod vedením nevýrazného Ochaba se prohloubily rozdíly mezi neostalinskými a reformními komunisty. Uvolnění poměrů aktivizovalo polskou veřejnost, která však požadovala radikálnější změny.

Požadavky dělníků Stalinových závodů v Poznani na zvýšení mezd vyústily 28. června 1956 v masové demonstraci. Jejich účastníci zaútočili na stranické a státní orgány ve městě a k hospodářským požadavkům přidali i další, jako například odchod sovětských vojsk. Výsledkem brutálního zásahu proti demonstrantům bylo několik desítek mrtvých a stovky zraněných.

Neostalinisté usilovali o nastolení tvrdého kurzu se sovětskou vojenskou podporou. Sovětské vedení se do vývoje snažilo zasáhnout. V červenci 1956 byli vysláni maršál Bulganin a Žukov na zasedání ÚV PSDS, ale nebyli na zasedání vpuštěni. Na další jednání ÚV PSDS se již dostavil osobně i Chruščov s vojenským doprovodem.

Do čela PSDS byl zvolen reformista Gomulka, kterému se podařilo přesvědčit Chruščova, že reformní změny v Polsku neohrozí základy komunistického režimu a ani sovětské zájmy v Polsku. Tímto se podařilo zabránit vítězství polských neostalinistů a odvrátit sovětský vojenský zásah. Tento Gomulkův postup měl za následek ztrátu podpory u polské veřejnosti a růst opozičních nálad, ale vzhledem ke stabilizaci komunistické moci nepřerostly nepokoje v bezprostředně následném období v otevřené povstání jako v roce 1956.⁴⁶

⁴⁴ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 420.

⁴⁵ BRADLEY, J.F. *Válka a mír po roce 1945*, Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 99.

⁴⁶ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 213

3. 2. 2 Maďarské povstání

V Maďarsku proběhly první pokusy o změnu již v červnu 1953. Tvrdého stalinistu Rákosiho nahradil v čele maďarské vlády Imre Nagy. V roce 1955 se však podařilo Rákosimu Nagye z této funkce odstranit a dokonce ho vyloučit z Maďarské strany práce, ale po XX. sjezdu KSSS byla jeho pozice neudržitelná. V červenci 1956 Rákosi rezignoval a na jeho místo byl po sovětském doporučení dosazen Ernő Gerö. Ten však zásadní změny odmítal a v zemi narůstala nespokojenost. Vznikal velký počet opozičních organizací a spolků, z nichž nejznámější byl Petöfiho kroužek.

Situace eskalovala během října 1956. Dne 6. října se uskutečnil symbolický pohřeb popraveného L. Rajka a na 23. října svolal Petöfiho kroužek demonstraci na podporu poznaňských dělníků. Tato akce přerostla v několika set tisícovou demonstraci, jejíž účastníci požadovali potrestání osob odpovědných za stalinské represe, obnovu národní nezávislosti, odchod sovětských jednotek ze země a návrat Nagye do funkce premiéra.

Imre Nagy se sice stal znovu premiérem, ale maďarské vedení se z obav před sílící radikalizací protestů obrátilo s žádostí o pomoc na Sovětský svaz. Ernő Gerö požádal velvyslance Andropova o nasazení sovětských jednotek v Maďarsku. Sovětské vedení souhlasilo s plánem omezené intervence a Chruščov navrhl Geröemu legitimizaci celé akce pozváním maďarské vlády. Imre Nagy na nočním zasedání ÚV MSP souhlasil s pozváním jednotek, avšak druhý den odmítl podepsat zvací dopis. Ten místo něj signoval bývalý premiér Hegedüs.⁴⁷

Přítomnost sovětských tanků v Budapešti hrozila masakrem, ale Nagy dosáhl stažení jednotek z města, což vyvolalo nadšení a další vlnu radikalizace, která přerostla v otevřené povstání proti režimu. Premiér reorganizoval vládu na koaličním principu a do čela maďarských komunistů byl zvolen na sovětské doporučení János Kádár.

Na situaci v Maďarsku reagovalo sovětské vedení rozhodnutím o opětovném vojenském zásahu. Nagy ve snaze tomu předejít vyhlásil 1. listopadu 1956 vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy. Sovětské rozhodnutí tím však neodvrátil, právě naopak. Sověti 2. listopadu v Moskvě konzultovali zásah proti povstání s představiteli zemí sovětského bloku, Čínou a posléze i s jugoslávským vůdcem Titem.

4. listopadu 1956 zahájila sovětská vojska operaci Vichr a po týdnu bylo povstání poraženo. Během bojů zahynulo na 4 tisíce Maďarů a na 700 sovětských vojáků. Ze země vzápětí emigrovalo na 200 tisíc lidí. Zákonný předseda vlády Imre Nagy byl spolu s dalšími členy své vlády v roce 1958 popraven.

Západní státy sice intervenci odsoudily, ale daly najevo, že respektují sovětskou dominanci ve střední Evropě a nechtějí riskovat vojenskou konfrontaci se Sovětským svazem, jejíž výsledek se dal těžko předvídat.⁴⁸

⁴⁷ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 79-80.

⁴⁸ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 213-215.

3. 3 Druhá Berlínská krize

Sověti se snažili udržet v NDR Ulbrichtovo vedení za každou cenu a ten se toho snažil náležitě využít. Již v roce 1956 při nepokojích v Polsku a Maďarsku Chruščov varoval, že nedostatečná hospodářská pomoc Sovětského svazu NDR bude mít vážné následky a usnadní tak nepříteli práci. Na podzim 1958 při nátlaku na Chruščova, aby vyřešil problém s východoněmeckými uprchlíky, unikajícími přes Západní Berlín do SRN, se Ulbricht dokonce odvolával na nedávné Mao-Ce tungovo ostřelování ostrovů u čínského pobřeží, které komentoval takto: „*Quemoy a Západní Berlín nejsou pouze zneužívány jako centra provokací těmi silami, které je v současnosti ovládají, ale zároveň také vyvstávají jako oblasti, které jsou...neospravedlnitelně odděleny od svých mateřských zemí... Obě tato místa mají nejen stejný účel, ale stejné slabiny. Jsou to ostrovy a musí nést všechny důsledky tohoto postavení.*“⁴⁹

V listopadu 1958 Chruščov oznámil, že pokud do šesti měsíců nebudou západní mocnosti souhlasit se stažením vojsk ze Západního Berlína, podepíše SSSR s NDR separátní mírovou smlouvu a předá jí kontrolu nad východním Berlínem a přístupovými cestami do Západního Berlína.

V květnu 1959 na toto téma jednali v Ženevě ministři zahraničí, ale návrh západních spojenců na opětné spojení Německa na základě svobodných voleb odmítl sovětský ministr zahraničí Gromyko. Velkou příležitostí na vyřešení problému Berlína i Německa mohl být summit svolaný z iniciativy Ch. de Gaulla na květen 1960 do Paříže. Krátce před jeho zahájením však Sovětský svaz oznámil sestřelení amerického špiónážního letadla nad svým územím a Chruščov, nespokojený s vyjádření Eisenhowera k této záležitosti, z Paříže odjel a summit se nekonal.

Počátkem června 1961 jednal ve Vídni Chruščov s novým americkým prezidentem Kennedym, ovšem také neúspěšně. Pokoušel se mladšího partnera zastrašit novým ultimátem ohledně Západního Berlína a hrozil, že SSSR bude podporovat protiamerická hnutí ve třetím světě. O několik týdnů později dal však Kennedy příkaz povolat do armády na 150 tisíc záložníků, což bylo jasné varování Chruščovovi, aby západoberlínskou krizi příliš nevyhrocoval. Chruščov se skutečně neodvážil riskovat a splnit své hrozby. Místo toho východoněmecké úřady v noci z 12. na 13. srpna 1961 daly postavit okolo Západního Berlína, kam denně prchalo již přes tisíc uprchlíků pověstnou berlínskou zeď. Tato zeď se stala symbolem společnosti, která ji musí budovat, aby držela své vlastní obyvatele v zajetí.

Diplomatická a propagandistická aktivita se pak sice vystupňovala, ale pro jakoukoliv vojenskou akci Západu nebyly naprosto vhodné podmínky. Berlínská krize definitivně přesvědčila obě strany, že rozdělení Berlína a Německa je zatím neřešitelnou skutečností.⁵⁰

⁴⁹ ERDMAN. „*Eisenhower and the termonuclear Revolution*“, s. 109, podle GADIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 125

⁵⁰ LITERA, B. *Studená válka*, Jinočany: H & H, 1993, s. 60-64.

3. 4 Karibská krize

Počátkem 60. let došlo k nejvážnějšímu vyhocení vztahů mezi USA a Sovětským svazem, které hrozilo nukleárním konfliktem mezi oběma jadernými velmocemi a tím i vypuknutí třetí světové války. Příčinou byl problém se zajištěním bezpečnosti na Kubě.

3. 4. 1 Vítězství Castrova režimu

Počátkem ledna 1959 kubánští povstalci vedení Fidelem Castrem dobyli Havanu a svrhli režim F. Batisty, který byl podporovaný Spojenými státy. Zpočátku se i nový kubánský režim snažil o dobré vztahy s USA, ale když reformy a znárodnování prováděné kubánským vedením zasáhlo i americké společnosti, rozhodla se administrativa Spojených států pro odvetu. Dne 19. října 1960 USA přerušily s Kubou diplomatické vztahy, odvolaly z Havany svého velvyslance a zcela zablokovaly vývoz amerického zboží na Kubu. Souběžně byl zrušen veškerý nákup kubánského cukru, což byla hlavní komodita země.

Naproti tomu byly obnoveny diplomatické styky Kuby a Sovětského svazu, který se zavázal kubánský cukr odebrat, ačkoliv byl v zásobování touto komoditou soběstačný. Moskva se také zavázala k pravidelným dodávkám ropy a i další země socialistického bloku začaly s Kubou hospodářsky spolupracovat, ale spíše z důvodů politických, než ekonomických. Castrova Kuba se tak měnila v předsunutou pozici SSSR na americkém kontinentu.

3. 4. 2 Invaze v Zátocě sviní

Tvrdé politice USA vůči kubánskému revolučnímu režimu odpovídalo Eisenhowerovo poskytnutí finanční pomoci pro vznikající exilové hnutí odporu, tzv. Contras. CIA organizovala jejich vojenskou přípravu ve vojenských táborech v Guatemale a Nikaragui, které potom převzala i Kennedyho administrativa. Američané chtěli stihnout převrat na Kubě dříve, než Kubánci obdrží zásilku proudových stíhaček MIG 17 a bude ukončen výcvik kubánských pilotů v Československu. V tomto případě by bylo nutné přímé nasazení americké námořní pěchoty a letectva Spojených států. Kennedy však preferoval, aby celou akci dokončili samotní Contras a místo původně plánovaného vylodění v Trinidadu na jižním pobřeží ostrova, méně okázalou akci bez zjevné podpory USA. Pro vylodění byla vybrána Zátoka sviní na poloostrově Zapata, což bylo z vojenského hlediska katastrofální rozhodnutí, protože tato močálová oblast byla prakticky pastí pro útočící jednotku.

Útok byl naplánovaný na 17. dubna, ale již o den dříve byly bombardovány letecké základny v Havaně. Kuba se obrátila se stížností na Radu bezpečnosti OSN a reakce veřejnosti přinutila Kennedyho, aby odvolal připravovaný druhý nálet. Tento fakt do značné míry předznamenal i neúspěch vylodovací akce.

V Zátocě sviní se 17. dubna 1961 vylodila brigáda 1500 mužů podporovaná výsadbáři a začala postupovat do vnitrozemí. Masivní útok zachytily dva prapory

kubánské milice. Jakmile se Castro přesvědčil, že invaze není klamným manévrem, poslal proti nepříteli značnou vojenskou sílu. Rozhodující byl zásah letectva, které potopilo invazní a zásobovací lodě. Odříznuté intervenční jednotky byly v krátké době poraženy.⁵¹

3. 4. 3 Karibská krize

Jedním z důvodů Karibské krize byla i vnitropolitická situace v SSSR. V souvislosti se zásobovacími potížemi narůstal sociální a politický neklid. Chruščov také čelil tlaku neostalinské opozice, která mu vyčítala přílišný liberalismus a slabost vůči Západu. V této situaci mělo vybudování raketové základny na Kubě upevnit jeho pozici doma i v zahraničí. Součástí Chruščovových kalkulací byla i snaha o částečné vyrovnání strategických sil jako odpověď na rozmístění amerických raket Jupiter v Itálii a Turecku.

Ministr obrany Malinovský ujistil Chruščova, že rakety budou na Kubu přepraveny, aniž by to Američané zpozorovali. Memorandum maršálů Malinovského a Zacharova, poslat na Kubu rakety a skupinu vojsk, přijala Rada obrany 21. května 1962 a o tři dny později bylo schváleno v Kremlu všemi členy politbyra a sekretariátu, včetně A. Mikojana, který byl původně zdrženlivý. Akce dostala krycí název Anadyr a věděl o ní jen malý okruh lidí. Do akce však bylo zapojeno 114 lodí, což stejně nebylo možné utajit. Letecký průzkum CIA dodával již delší dobu informace o sovětských námořních pohybech v Atlantiku, o dodávkách raket a výstavbě zařízení na Kubě. Prezident Kennedy však vycházel z oficiálních prohlášení, že zbraně posílané na Kubu jsou určeny pouze pro obranné účely. Pod dojmem berlínského urovnání věřil, že Chruščov je uvážlivý politik, který nechce hazardovat a odolával tlaku některých lidí z Pentagonu, ochotných lehkomyslně vtáhnout zemi do války.

Když americký prezident obdržel důkazy o rozmisťování ofenzivních raket schopných zasáhnout nejen Washington, ale prakticky vyřadit 85 % všech strategických sil USA na severoamerickém kontinentě, začal se scházet se svými poradci ve zvláštním krizovém výboru nazývaném Ex Comm. Tento krizový výbor se scházel v maximálním utajení a prezident po předchozí zkušenosti ze Zátoky sviní pozval do Ex Commu i starší zkušené politiky, včetně Eisenhowera.

Kennedy odmítal variantu pasivity, tedy že by USA neměly reagovat, nebo se omezit pouze na diplomatický protest. Jeho názor, že rakety musí z Kubu pryč, byl zcela jasný. Zbývaly dvě varianty řešení, o nichž se vedly intenzivní spory. Buď letecký útok a invaze na Kubu, nebo blokáda ostrova. Nakonec převládl názor, že bude lepší forma omezeného nátlaku v podobě blokády, přičemž možnost přímé akce zůstala otevřená.

18. října se setkal sovětský ministr Gromyko s J. F. Kennedym. Nic netušící Gromyko, přednesl tvrdě sovětská stanoviska, týkající se amerického vměšování na Kubě a opět pohrozil uzavřením mírové smlouvy s Německem. Také znovu popřel, že

⁵¹ NÁLEVKOVA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 128-131.

by SSSR dodával na Kubu ofenzivní zbraně. Kennedy s ním nepolemizoval a Gromyko nabyl přesvědčení, že americká vláda nic neví.

Prezident Kennedy zatím učinil konečná rozhodnutí: „*Nebudeme-li jednat nyní, vyvoláme u Rusů dojem, že nebudeme jednat nikdy, ať udělají cokoliv. Pro začátek zvolíme cestu blokády, přísné námořní karantény na dopravu všech ofenzivních zařízení a budeme ultimativně požadovat stažení raket. Na každou vypálenou raketu, bude odpovědí plná odvěta proti SSSR.*“⁵²

Americké raketové jednotky byly uvedeny do stavu nejvyšší pohotovosti, pro „karanténu“ byla zajištěna maximální politická podpora a Kennedy v dopise Chruščovovi, předaném večer 22. října, byl již zcela upřímný: „*Za našich diskusí jsem měl vždy největší starost, že vaše vláda správně pochopí vůli a rozhodnost Spojených států... Na setkání ve Vídni jsem dal jasně najevo, že USA nemohou tolerovat žádnou vaši akci, která by narušila globální rovnováhu sil... Proto i v případě určitého vývoje na Kubě, udělají USA vše nezbytné, aby chránily bezpečnost svou a svých spojenců.*“⁵³

Na půdě OSN Sověti stále opakovali svojí verzi o obranných účelech celé akce, ale předložené fotografické důkazy a řečnické umění amerického zástupce Stevensona dosáhly toho, že se od Kuby a SSSR distancovali i mnohé země, které ještě před pár dny se sympatiemi naslouchali Gromykovým stížnostem.

Napětí se však nezmenšovalo a zdálo se, že diplomatický neúspěch dotlačí Moskvu až k závěrečnému hazardu. SSSR dál pokračoval ve výstavbě odpalovacích základen a zdálo se, že nukleární konfrontace je nevyhnutelná.

Chruščov zaslal do Bílého domu poselství, v kterém navrhoval, že v případě amerického ujištění nepodniknout útok na Kubu a zrušit blokádu, se může začít jednat o likvidaci raketových základen na Kubě. O několik hodin později však Sověti svůj postoj změnila a do Washingtonu šla mnohem bojovnější depeše, kde přibyl požadavek, aby USA stáhly rakety z Turecka. Další špatnou zprávou bylo sestřelení výzvědného letadla U-2 a všichni zasvěcení byli za kritické „černé soboty“ 27. října přesvědčeni o nevyhnutelnosti války.

Ex Comm se rozhodl na Chruščovovo druhé poselství nereagovat a stanovil, že otázka raket v Turecku nesmí být spojována se stažením raket z Kuby. Bratr prezidenta, Robert Kennedy, dostal pověření vrátit velvyslanci Dobroninovi druhou depeši s poučením, že pokud USA nedostanou do pondělka kladnou odpověď o stahování raket, zahájí Spojené státy útok na Kubu.

Pod tímto tlakem nakonec Sověti ustoupili. Výsledkem bylo společné prohlášení o rozkazu přerušit práce na raketových zařízeních. Poselství bylo předáno rádiem do Washingtonu bez zakódování, takže Ex Comm jej měl k dispozici ráno 28. října.

Svět se zastavil na prahu nukleární katastrofy, ale výsledný kompromis neuspokojil „jestřáby“ z obou táborů. V USA byl Kennedy obviněn z faktické podpory Castrova režimu a radikálové v Kremlu Chruščovovi neodpustili ponížení sovětské armády, což předznamenalo jeho pád v roce 1964.

⁵² The Kennedy Tapes, s. 229, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 556.

⁵³ SORENSEN, Kennedy- Krushchev Exchanges, s. 692, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Karolinum, 2004, s. 557.

4 - OBDOBÍ 1963-1978

4. 1. Válka ve Vietnamu

Po skončení francouzské angažovanosti v Indočíně převzala Eisenhowerova administrativa odpovědnost za stabilitu jihovietnamského státu. Malé zkušenosti se specifickou problematikou tohoto prostoru a snaha o prosazení demokratických principů společnosti se střetávala s tradiční konfuciánskou kulturou, která kladla důraz na hierarchii, autoritu a příbuzenské vazby. Ani volba katolíka Ngo Dinh Diema do čela státu nebyla dobrým řešením. Důvodem byl jeho trvale nepřátelský vztah k buddhistické komunitě. Spojené státy však považovaly Diema za dobrou oporu v budování protikomunistické bariéry v jihovýchodní Asii a tak tolerovaly i jeho autoritativní režim.

Hlavní snahou komunistického vedení v Hanoji bylo sjednocení země. Tato skutečnost byla znovu zdůrazněna na sjezdu Vietnamské strany pracujících v září 1960. Ho Či Min se snažil udržovat dobré vztahy jak s Moskvou tak s Pekingem, ale v nově zvoleném politbyru se prosadila pročínská skupina vedená generálním tajemníkem Le Duanem, která se rozhodla pro vojenské řešení. V prosinci 1960 bylo oznámeno založení „Národní fronty osvobození jižního Vietnamu“. Jejím úkolem bylo integrovat opoziční síly proti Diemovu režimu. Vojenskou součástí FNO byla lidová osvobozenecská armáda, nazývaná odpůrci Vietcong, která v deltě Mekongu zahájila partyzánskou válku, čímž byl do konfliktu zatažen i Laos. Obnovení neutrality Laosu bylo klíčem k bezpečnosti jižního Vietnamu, ale jednání o stažení severokorejských jednotek bylo neúspěšné. Také Diemův režim nedokázal vzdorovat ozbrojeným výpadům komunistů a stával se nestabilním.

Prezident Kennedy se rozhodl poslat do jižního Vietnamu příslušníky zvláštních jednotek. Jejichž počet již koncem roku 1961 byl 1 346 a neustále stoupal. USA se distancovaly od Diemova režimu a za pomoci CIA byl svrhnut tento režim skupinou saigonských generálů.⁵⁴

Tři týdny po pádu Diema se J. F. Kennedy stal v Dallasu obětí atentátu a nový prezident Lyndon Johnson nastolil proti severnímu Vietnamu tvrdý kurs. Po napadení amerického torpédoborce severovietnamskými loděmi v Tonkinském zálivu nařídil prezident Johnson letecké bombardování severního Vietnamu. Následně byly do jižního Vietnamu vyslány první americké jednotky k přímým bojům. Ty však musely čelit neznámému terénu v džungli i mnohatisícové dobře organizované partyzánské armádě.

Vojenské neúspěchy saigonského režimu vedly k prudké eskalaci vojenské přítomnosti USA v zemi. Koncem roku 1965 zde bylo již 180 000 amerických vojáků. Naproti tomu začal severní Vietnam vysílat na pomoc Vietcongu jednotky své pravidelné armády a koncem 60. let čítal počet severovietnamských vojáků řádově 100 tisíc. Boje byly vedeny s oboustrannou nesmiřitelností a brutalitou. USA se dokonce uchýlily k požití zakázaných bojových prostředků, jako byl napalm a další

⁵⁴ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 146-148.

bojové chemické látky. Tato skutečnost umocnila odpor americké i světové veřejnosti proti této válce a v protestech proti ní se angažovaly mnohé známé osobnosti.

Nový americký prezident Richard Nixon, který nastoupil do úřadu po Johnsonovi v roce 1969, se pokusil snížit počet vojáků ve Vietnamu, jenž dosáhl již 500 tisíc. V rámci snah o „vietnamizaci“ války klesl počet amerických vojáků do konce roku 1971 na 160 tisíc. Na druhé straně však USA rozšířily bombardování a vojenské operace na přilehlá území Kambodže a Laosu, kde působily komunistické partyzánské skupiny, poskytující pomoc Vietcongu.

Ukázalo se, že USA protivníka vojensky neporazí a budou muset přistoupit na politická jednání. Ta se uskutečnila v květnu 1968, ale nevedla k žádnému výsledku. Zpočátku byl problém v tom, že jihovietnamský režim odmítal, aby se vedle něho, USA a Severního Vietnamu zúčastnila jednání i FNO, která se v roce 1969 prohlásila za prozatímní vládu jižní části země, v níž již ovládala 70% území. Tuto prozatímní vládu uznal Sovětský svaz i další komunistické země. Nakonec však USA saigonský režim přinutily smířit se s účastí FNO na jednáních.

Jednání o ukončení války byla velmi složitá a dohody se podařilo dosáhnout až v lednu 1973. USA a ostatní státy uznaly svrchovanost a územní jednotu Vietnamu, jak stanovovaly Ženevské dohody z roku 1954. USA se zavázaly ukončit veškeré vojenské operace na vietnamském území a vojensky se stáhnout z jižního Vietnamu. Výsledky těchto jednání byly stvrzeny Závěrečným aktem, který počátkem března 1973 přijali účastníci mezinárodní konference o Vietnamu, konané v Paříži.

Na základě dohod měly mezi sebou saigonská vláda a jihovietnamská prozatímní vláda ukončit nepřátelství a zahájit spolupráci. Toto se však nestalo a v situaci, kdy v zemi nebyly již americké vojenské jednotky a saigonský režim přestal plnit dohody, se severní Vietnam rozhodl k zásahu. Zahájil rozsáhlou ofenzívou a v dubnu 1975 dobyl Saigon, dnešní Ho Či Minovo město. V dubnu 1976 se v režii vítězů uskutečnily celovietnamské volby. 2. července byla vyhlášena Vietnamská socialistická republika.

Válka ve Vietnamu skončila pro USA vojenskou i politickou porážkou. Celkově vojenskou službou ve Vietnamu prošlo 8,5 milionu Američanů, z toho 2 miliony se účastnilo přímých bojů. 58 tisíc z nich padlo. Bezprostřední americké výdaje na válku dosáhly 170 miliard dolarů.

Důsledkem neschopnosti USA zabránit rozšíření komunismu v Indočíně byl pokles důvěry v americkou politiku a oslabení její rozhodnosti a aktivity v zahraničí.⁵⁵

4. 2 Sovětsko-čínský konflikt

Vztahy mezi sovětskou a čínskou komunistickou stranou byly již dříve poznamenány Stalinovou obavou, aby mu nevyrostl v jím ovládaném hnutí konkurent. Užší spolupráce s čínskými komunisty nastala až po jejich definitivním vítězství

⁵⁵ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejný vztahů, 2005, s. 232-235.

v občanské válce. Důležitý byl fakt, že na rozdíl od jiných zemí se komunisté v Číně dostali k moci bez přímé sovětské pomoci a vzhledem k početnosti komunistické strany Číny a rozloze země zde nebyly předpoklady, aby se Čína stala sovětským satelitem jako ostatní komunistické země.

Sovětský svaz Čínskou lidovou republiku uznal hned druhý den po jejím vzniku a v únoru 1950 uzavřely obě země spojeneckou smlouvu na dobu 30 let, doprovázenou řadou dílčích smluv. Zůstávala zde však řada sporných otázek, které se po Stalinově smrti snažil odstranit jeho nástupce v Kremlu Chruščov. Za jeho návštěvy v Pekingu v roce 1954 byla konkretizována dohoda o odchodu sovětských jednotek z Port Arturu a byl přislíben dlouhodobý sovětský úvěr.

Posléze však začaly narůstat nové rozpory plynoucí z rozdílného přístupu k výstavbě socialismu a mezinárodním vztahům. Čínské vedení nesouhlasilo s Chruščovovou kritikou Stalina. Tato jeho kritika, podle Číny, oslabovala mezinárodní komunistické hnutí a sílu komunistického bloku. Nebyla zde ještě zpochybňována vedoucí role Moskvy v mezinárodním hnutí, ale naopak na tomto základě Čína požadovala od SSSR větší rozhodnost a nebojácnost vůči západu. Zejména pak vůči USA.

V roce 1958 čínské vedení vyhlásilo politiku „velkého skoku“, jejíž podstatou byla urychlená industrializace. Ta však byla sovětskou stranou kritizována jako nereálná. V roce 1960 byli z Číny odvoláni sovětsí poradci a Sovětský svaz odmítnul poskytnout Číně již předem slíbené informace k výrobě jaderných zbraní. V roce 1964 však Čína provedla vlastní úspěšnou jadernou zkoušku. Peking rozpoutal veřejnou polemiku s Moskvou, v níž napadl politiku SSSR jako chybnou a zbabělou. Čínské vedení prosazovalo názor, že pro vítězství světové socialistické revoluce je třeba riskovat i jadernou válku. Již v roce 1957 šokoval Mao- Ce-tung sovětské předáky tímto prohlášením: „*Bez ohledu na to jaká válka vypukne, Čína v ní zvítězí. Můžeme ztratit 300 milionů lidí, ale pak se dáme do práce, uděláme více dětí a ztráty nahradíme.*“⁵⁶

V roce 1966 v Číně začala tzv. Velká proletářská kulturní revoluce, která v podobě politické kampaně a stranických čistek měla upevnit Mao-ce-tungovu otřesenou pozici po nezdaru „velkého skoku“. Sovětsko-čínské rozpory přerostly v otevřené nepřátelství a Čína začala vůči SSSR vznášet i územní nároky. Na počátku roku 1969 dokonce došlo k ozbrojeným srážkám na sovětsko-čínské hranici. V září téhož roku byly vypjaté vztahy uklidněny podpisem o obnově stálých rozhovorů.

Čínská radikální a konfrontační politika v komunistickém hnutí však nebyla na překážku velmi pragmatické zahraniční politice. Čína se snažila těžit ze svého protisovětského postoje a normalizovat vztahy s USA. Spojené státy reagovaly sice opatrně, ale kladně. K normalizaci vztahů byla využita například oblast sportu. Najaře 1971 navštívila Čínu výprava amerických stolních tenistů, kteří byli přijati čínským premiérem Čou- En- lajem. Tento nestandardní postup vešel do dějin jako tzv. pingpongová diplomacie.

⁵⁶VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*, Praha: Libri, 2000, s. 334.

Čína byla v říjnu 1971 přijata do OSN a získala i místo stálého člena Rady bezpečnosti. V roce 1972 navštívil Čínu prezident Nixon. Po Mao-Ce-tungově smrti nastoupila ČLR cestu efektivních reforem, což z ní udělalo jednu z nejmocnějších zemí světa. USA na základě silícího postavení Číny zformulovaly model vztahů k oběma nepřátelským komunistickým velmocím, který nazval americký státní tajemník Henry Kissinger triangulárním systémem. Jeho podstatou bylo, že USA musí s každou z těchto zemí udržovat lepší vztahy, než mají mezi sebou navzájem.

K normalizaci sovětsko-čínských vztahů došlo až koncem 80. let v období Gorbačovovy perestrojky. Pro mezinárodní vztahy měla sovětsko-čínská roztržka ten význam, že se komunistickému bloku v rozporu s jeho shodnou ideologickou podstatou nepodařilo stabilizovat a působit jako monolitní faktor světové politiky.⁵⁷

4. 3 Okupace Československa

4. 3. 1 Pražské jaro

Československo se sice v roce 1960 stalo socialistickým státem, ale k naplnění původních dělnických ideálů mělo daleko. Špatně zásobovaný trh násobil pocity obecné nespokojenosti, což bylo na Slovensku ještě umocněno vedoucím postavením Prahy v mocenském mechanismu státu. Tyto nahromaděné problémy způsobily krizi uvnitř stranické elity, kde se zformovala opozice vůči vedení Antonína Novotného. Politickou roznětkou pro další vývoj událostí se stal sjezd spisovatelů v červnu 1967 a na prosincovém plénu ÚV KSČ se již jednalo o výměně nomenklaturní špičky. Novotný požádal o pomoc Moskvu, ale i Brežněv si uvědomoval potřebu změny ve vedení KSČ. Neměl však důvěru v hlavní oponenty Novotného, tj. Oldřicha Černíka a Jiřího Hendrycha, a tak volba padla na dosud nevýrazného Alexandra Dubčeka, dosavadního představitele slovenských komunistů. Podle odtajněných ruských pramenů je zřejmé, že byl Brežněv pod silným tlakem sovětské vojenské elity, která usilovala o rozmístění svých jednotek v Československu, čemuž A. Novotný soustavně oponoval.

V lednu 1968 se A. Dubček stal prvním tajemníkem ÚV KSČ, v březnu odstoupil A. Novotný z funkce prezidenta republiky a jeho nástupcem byl zvolen generál Ludvík Svoboda. Reformní komunisté využili krátkého času mocenského bezvládní a s pomocí sdělovacích prostředků se pokusili o liberalizaci režimu. Veřejnost se do značné míry ztotožnila s myšlenkou socialismu s „lidskou tváří“ a nepostřehla, že nadále trvá vedoucí role komunistické strany a že ani tvůrci tzv. obrodného procesu nejsou ochotni diskutovat o radikální změně politického systému.

Mohutný společenský pohyb byl mnohými členy KSČ přijímán s velkým odporem, který vyvrcholil po publikaci výzvy „2000 slov k dělníkům, rolníkům, vědcům, umělcům a každému“. Její autor, spisovatel a novinář Ludvík Vaculík požadoval co nejrychlejší směřování k občanské společnosti a politické pluralitě.

⁵⁷ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 235-239.

Neostalinská skupina konzervativců představovaná A. Indrou a V. Biřákem, již od května varovala Kreml před nebezpečím kontrarevoluce v Československu.

4. 3. 2 Intervence

Velmi správně pochopili význam manifestu jak protireformní komunisté v Československu, tak vedoucí představitelé komunistických stran v okolních zemích, kteří si jej vyložili jako útok na režim a důkaz toho, že vývoj pokračuje zcela nepřijatelným způsobem. Sovětské vedení si dobře uvědomovalo možné následky oslabení vojensko-politické kontroly středoevropského prostoru. Maršál Grečko byl v tomto ohledu zcela otevřený, když po okupaci, v únoru 1969, prohlásil: „*Socialistické Československo nikdy nikomu nedáme. Československo je strategickým bodem ve střední Evropě. Ztratit ho by znamenalo anulovat výsledky druhé světové války*“.⁵⁸

Počátkem dubna 1968 se uskutečnila porada velení sovětské armády, na které její generalita obdržela přísně tajné směrnice k případné intervenci do ČSSR. Operace dostala krycí název Dunaj. Moskevské vedení se prozatím rozcházelo v názorech na řešení situace v Československu. Vojenský zásah požadovali Andropov, Grečko, Podgornij a Šelest. Tato skupina našla aktivního spojence ve východoněmeckém vůdci W. Ulbrichtovi. Politický nátlak preferovali Brežněv, Kosygin a Suslov. Jednou z forem nátlaku bylo i rozsáhlé cvičení ozbrojených sil Varšavské smlouvy nazvané „Šumava“, které začalo v květnu, ale jednotky sovětské armády v dalších týdnech demonstrativně váhaly s odchodem z československého území.

15. července 1968 byl vedení KSČ doručen dopis pěti členskými státy Varšavské smlouvy (SSSR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, NDR), který jej obviňoval z pasivity, tolerování a podpory antikomunistických sil. V dopise bylo také již vyhrožováno tím, že socialistické společenství nedopustí, aby situace v Československu vyústila ve změnu systému a tím změnu rovnováhy sil v Evropě. Byla v něm i poprvé formulována tzv. Brežněvova doktrína o společné obraně socialismu. Po nesouhlasu Prahy s obsahem dopisu se Kreml přiklonil k vojenskému řešení.

Posledním Brežněvovým pokusem jak zvládnout situaci bez ozbrojeného konfliktu byla setkání KSSS a KČS v Čierné nad Tisou na přelomu července a srpna. Zde musel Dubček již čelit zformované prosovětské skupině vedené Indrou a Biřákem. Po bezvýsledném jednání v nádražní budově pohraniční stanice byla patová situace prolomena na „schůzce v pyžamech“ mezi Brežněvem a Dubčkem ve spacím voze sovětského vládního vlaku. Dubček se zde zavázal ke splnění většiny sovětských požadavků a tento ústup byl stvrzen tzv. Bratislavskou deklarací, tj. výsledným dokumentem ze summitu Varšavské smlouvy. Právě v Bratislavě byly sovětskému vedení tajně předány dva zvací dopisy, které se vyslovily pro vojenskou intervenci. Tyto dopisy podepsali Alois Indra, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Vasil Biřák a Antonín Kapek.

Nátlak na československé vedení se stupňoval a v tomto ohledu byly charakteristické zejména Brežněvovy telefonické rozhovory s Dubčkem. Zásadní rozhovor se uskutečnil 13. srpna. V jeho úvodu obvinil Brežněv československá média z protisovětské propagandy a požadoval urychlený odchod Jiřího Pelikána z vedení Čs.

⁵⁸ NÁLEVKÁ, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 137.

televize a také odchod tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře a Františka Kriegla. Dubček se snažil oponovat a poukazovat na složitou vnitropolitickou situaci, načež mu Brežněv řekl: „*Sašo, dovol mi otázku, co vlastně v tomto případě může vaše předsednictvo? Nyní pouze konstatuji, že předsednictvo ÚV KSČ nic neřídí a je nám líto, že jsme o tom nevěděli v Čierné na Tisou...Je samozřejmé, že nás to nutí zhodnotit situaci z nových hledisek a realizovat nová nezávislá opatření.*“ Dubček reagoval slovy: „*Soudruhu Brežněve, učíňte všechna opatření, která považuje vaše předsednictvo za správná, je to vaše věc.*“ Na to Brežněv poznamenal: „*Když mi odpovídáš takto, pak ti musím, Sašo, říci, že je to lehkomyšlné prohlášení.*“⁵⁹ Ruský historik prof. Pichoja interpretoval tento Dubčekův výrok jako souhlas s intervencí, avšak Brežněv se při všech pozdějších jednáních nikdy na toto údajné Dubčekovo ano neodvolával.

Konečné rozhodnutí padlo 18. srpna večer, poté, co byl zlomen nesmělý odpor Jánose Kádára. Byl vypracován i scénář celé akce, kdy po vstupu vojsk měla být v Praze vytvořena „dělnicko-rolnická vláda“, která by formálně převzala v zemi moc. Před půlnocí z 20. na 21. srpna 1968 vydal maršál Grečko rozkaz intervenčním jednotkám k překročení československých hranic. Celkově bylo Československo okupováno 30 plně vyzbrojenými divizemi, které disponovaly 6300 tanky, 2000 děly a velkým množstvím obrněných vozidel.

Předsednictvo ÚV KSČ okupaci odmítlo a selhaly i pokusy o vytvoření kolaborantského kabinetu. Naprostá většina Čechů a Slováků se postavila proti intervenci a sovětské vedení muselo konstatovat, že politicky zásah Varšavské smlouvy zcela ztroskotal. Mezitím byli do Kremlu dopraveni zatčení a unesení členové předsednictva ÚV KSČ a výsledkem zcela nerovnoprávného jednání byl vynucený podpis tzv. Moskevského protokolu z 26. srpna, který znamenal ukončení všech reforem, číстку ve straně a obnovení neostalinských principů moci. Protokol, který mj. vytvořil prostor pro „legalizaci“ pobytu sovětské armády v ČSSR, odmítl podepsat pouze František Kriegel. Proces postupného a řízeného konce „Pražského jara“ vyvrcholil v dubnu 1969, kdy v čele KSČ nahradil Alexandra Dubčeka Gustáv Husák.

Západ přijímal dění v Československu s rozpaky. Ve Spojených státech se obávali negativního dopadu krize mezi Moskvou a Prahou na americko-sovětské vztahy. Prioritou Bílého domu byla otázka „uvolnění“ a dosažení ratifikace bilaterální dohody o strategickém odzbrojení SALT. USA byly angažovány v indočínské válce a intervence v ČSSR byla pro ně okrajovou záležitostí. Prezident Johnson na schůzi vlády 22. srpna prohlásil: „*Mezi USA a Československem neexistují žádné vzájemné závazky a proto by jakákoli forma vměšování nebyla v zájmu ani jedné ze stran.*“⁶⁰ Evropská veřejnost cítila s Československem více než americká, ale také neovlivnila postoje politických elit. Albánská kritika SSSR byla spíše jednoúčelová, sekundovala maoistickému tažení proti Brežněvovi. Ani Ceaușescovi a Titovi nebyl demokratický obrodný proces v Československu sympatický, ale v odsudcích intervence je motivovala

⁵⁹ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 140.

⁶⁰ NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 142.

snaha zvýšit si svoji vlastní prestiž. Svět tak de facto akceptoval tzv. Brežněvovu doktrínu o omezené suverenitě východoevropských zemí.⁶¹

4. 4 Détente-politika uvolnění

Koncem 60. let se v mezinárodních vztazích vytvořila zvláštní neopakovatelná situace, která umožnila následné uvolnění napětí mezi Východem a Západem. Jejimi protagonisty byli ze sovětské strany Leonid Brežněv, z americké Richard Nixon a v SRN kancléř Willy Brandt. Jedním z faktorů, který umožnil Moskvě prosazovat détente, bylo paradoxně její intenzivní zbrojení. Zatímco Spojené státy byly stále více angažovány ve Vietnamu a válka je všestranně vyčerpávala, Sovětský svaz vyrovnal jejich početní a do jisté míry i technologickou převahu ve strategických jaderných zbraních. Sovětský svaz měl početnější pozemní armádu a také jeho válečné loďstvo rostlo velmi rychle a bylo již projektováno na provádění nezávislých operací v globálním měřítku. Z těchto důvodů zmizely stálé sovětské obavy o zajištění vlastní bezpečnosti a vznikla možnost vést rozhovory s Washingtonem jako rovný s rovným. Sovětsko-americké vztahy se proto stávaly pragmatičtějšími a jejich ideologický náboj byl odsunut do pozadí.

Ke zlepšení vztahů se Západem nutily Sovětský svaz také velmi komplikované vztahy s Čínou. Jak v SSSR, tak v ČLR byla v té době druhá strana považována za hlavního nepřítele, nikoliv již Spojené státy. Moskva si proto potřebovala uvolnit ruce, aby se mohla věnovat zajištění svých hranic s Čínou. V pořadí priorit Sovětského svazu hrála roli i skutečnost, že politika détente nabízela možnost rozvoje zahraničního obchodu, snadnější získání půjček k dovozu nejen potravin, ale také moderní techniky a technologií.

Vhodná situace se vytvořila také na evropské úrovni. Sovětská zahraniční politika se pokoušela využívat nezávislých postojů francouzské zahraniční politiky za prezidentství generála de Gaulla, důležitější však bylo, že ve volbách v SRN v říjnu 1969 zvítězila sociální demokracie (SPD) a novým předsedou vlády se stal Willy Brandt.⁶²

4. 4. 1 Ostpolitik Willyho Brandta

V roce 1969 ve volbách v SRN zvítězila sociální demokracie (SPD), která vytvořila koaliční vládu se stranou Svobodných demokratů (FPD) a novým kancléřem se stal Willy Brandt. Tento předválečný sociální demokrat emigroval v roce 1933 před nacistickým režimem do Norska a po jeho okupaci následně do Švédska. Po návratu do Německa se stal poslancem spolkového sněmu. Dále pak působil mj. jako starosta v západním Berlíně, ministr zahraničí a spolkový kancléř. Za svůj podíl na zmírnění

⁶¹ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 2., Konec dobrodružství*, Praha: Karolinum, 2009, s. 74-76.

⁶² VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*, Praha: Libri, 2000, s. 502-503.

mezinárodního napětí normalizačními smlouvami s východoevropskými komunistickými zeměmi obdržel Nobelovu cenu míru.⁶³

Ve vládním prohlášení Brandtovy vlády byly pro Německo a Evropu důležité pasáže o vztazích se sousedy Spolkové republiky a dalšími státy ve východní Evropě. Pro tuto novou zahraniční politiku se ujalo označení Ostpolitik. Brandt jako první kancléř uznal existenci dvou německých států, tedy vedle SRN i NDR, ovšem s tím, že tyto si nejsou navzájem zahraničím. Usiloval o rozvoj vztahů se Sovětským svazem a Polskem a nabídl uzavřít s oběma státy bilaterální smlouvy o zřeknutí se násilí a vzájemném respektování územní celistvosti. Brandt sice nesouhlasil s realitou poválečné Evropy, ale uvědomoval si, že změna by byla možná jen za cenu rizika války.

Při respektování hierarchie v sovětském bloku byly nejdříve upraveny vztahy ze SSSR. V lednu 1970 začala sovětsko-německá jednání, která v srpnu vyústila v podpis smlouvy o vzájemných vztazích. Oba státy se v této smlouvě zřekly hrozby silou nebo použití síly v otázkách dotýkajících se bezpečnosti v Evropě a ve světě. Dále se zavázaly k respektování územní celistvosti všech evropských států a jejich hranic, včetně hranic na Odře a Nise.

Jednání s Polskem vyvrcholila ve Varšavě v prosinci 1970 podpisem smlouvy o základech normalizace vzájemných vztahů. Obě strany v ní uznaly hranice na linii Odra-Nisa a prohlásily, že nemají vůči sobě žádné územní nároky a nebudou je ani v budoucnu vznášet. Mimořádný význam měla Brandtova návštěva Varšavy v prosinci 1970, která se nesla v duchu jeho slov: „*Musíme hledět do budoucna, uznat morálku jako politickou sílu, protrhnout řetěz nespravedlností; není to politika zapomnění, ale politika rozumu.*“ V historické paměti zůstane obraz kancléře, klečícího před pomníkem židovských obětí, a také jeho komentář: „*Myslel jsem na své rodáky i na miliony zavražděných. Myslel jsem i na to, že přes fakt Osvětimi nemají fanatismus a pohrdání právy člověka konce.*“⁶⁴

Hlavní snahou Brandtovy politiky byla normalizace vztahů s NDR. V prosinci 1971 byla uzavřena mezi německými vládami smlouva o základech vztahů tzv. *Grundvertrag*. Obě strany se v ní zavazovaly k udržování dobrých sousedských vztahů na základě rovnoprávnosti, k dodržování principů Charty OSN, potvrzovaly nedotknutelnost hranic mezi oběma státy, jejich územní celistvost a nevměšování se do vnitřních záležitostí druhého státu. Mezi oběma státy byly navázány diplomatické styky na úrovni stálých zastoupení a v březnu 1973 byly oba německé státy přijaty do OSN.

Vyvrcholením aktivit Ostpolitik bylo uzavření smlouvy o normalizaci vztahů mezi SRN a Československem v prosinci 1973 v Praze. Zde byl na rozdíl od smluv se SSSR a Polskem problém vztahu k Mnichovské dohodě. Na základě oboustranné vůle se podařilo shodnout na formulaci její nulity a odstranit tak hlavní překážku v rozvoji vzájemných vztahů.⁶⁵

⁶³ VESELÝ, Z. *Dějiny diplomacie*, Praha: Oeconomica, 2008, s. 190.

⁶⁴ BRANDT, W. *Erinnerungen*, s. 211, podle DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 2., Konec dobrodružství*, Praha: Karolinum, 2009, s. 98.

⁶⁵ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 274-278.

4. 4. 2 Dohody o omezení strategických zbraní SALT

Ústředním bodem *détente* bylo sovětsko-americké úsilí omezení závodů ve zbrojení. Rozhovory o omezení strategických zbraní probíhaly od konce roku 1969 a vyústily v květnu 1972 za Nixonovy a Kissingerovy návštěvy v Moskvě.

SALT 1 (Strategic Arms Limitation Talks) byla první dohoda v jednáních o omezení strategických zbraní. Spolu s ní byla uzavřena i smlouva o omezení systémů protiraketové obrany ABM (Anti-Balistic Missile). Uzavření dohod vyplývalo ze skutečnosti, kterou již uznávaly obě supervelmoci, že pokračování závodů ve zbrojení může jejich bezpečnost jedinečně snižovat. Potvrzovalo také, že si Spojené státy uvědomují, že se celkový nukleární potenciál Sovětského svazu vyrovná americkému a v některých kategoriích výzbroje mají Sověti i převahu. Obě strany akceptovaly vzájemné sledování pomocí satelitů jako metodu dohledu nad dodržováním uzavřených dohod.

Některým otázkám se však proces SALT vyhnul. Jednou z nich bylo snížení počtu nukleárních zbraní. Moskevské dohody zmrazily stávající počty ICBM (mezikontinentální balistické střely) a SLBM (balistické střely vypouštěné z ponorek), ale neudělaly nic pro jejich redukci, dokonce ano pro omezení počtu jaderných hlavic, jež mohla každá raketa nést. Problém představovala také nerovnoměrnost. SALT 1 ponechávala SSSR velký náskok před USA v oblasti ICBM a menší náskok u SLBM. Nixonova administrativa ospravedlňovala tuto asymetrii argumentem, že americké rakety jsou přesnější než sovětské a jsou vybaveny mnohonásobnými hlavicemi. Také poukazovala na to, že SALT 1 nijak neomezuje strategické bombardéry, v nichž měly Spojené státy dlouhodobě převahu a americké rakety umístěné na letadlových lodích a u spojenců v NATO, či nukleární potenciál velké Británie a Francie. Takto složitá argumentace zpomalila prosazování smlouvy v Kongresu, kde američtí politici nechápali, proč by měli souhlasit se sovětskou převahou v kterékoli kategorii strategických zbraní. Senátor Henry Jackson prosadil rezoluci požadující, aby všechny budoucí smlouvy o kontrole zbraní zaručovaly paritu zbrojních systémů. Tato rezoluce zkomplikovala další kolo jednání SALT 2, protože američtí a sovětské vojenství plánovači vědomě nešli cestou duplikace strategických arzenálů protivníka. Bylo tedy obtížné zavést shodná omezení zbraňových systémů, které shodné nebyly.⁶⁶

Další postup v odzbrojovacích jednáních zkomplikovala i vnitropolitická situace ve Spojených státech, kde musel prezident Nixon čelit aféře *Watergate*. 17. června 1972 se v době prezidentské kampaně členové jeho týmu vloupali do kanceláře Demokratické strany v hotelu Watergate. Neprokázalo se sice, že by toto prezident sám nařídil, nebo o tom věděl, ale po propuknutí aféry již prokazatelně překročil zákon. Souhlasil, aby chyceným ve Watergate bylo zapláceno za mlčení u soudu. Jeho snaha o vyhnutí se odpovědnosti pobouřila americkou veřejnost a Nixon byl nucen v srpnu 1974 rezignovat. Jeho nástupcem se stal viceprezident G. Ford.

Významný politik a nositel Nobelovy ceny míru Henry Kissinger, který zastával funkci státního tajemníka a později ministra zahraničí USA shrnul toto období takto: „Nixon na začátku druhého volebního období už nebyl normálním prezidentem a škoda se téměř nedala napravit. Mezi rokem 1972, kdy se konal moskevský summit a rokem

⁶⁶ GADIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 166-167.

1974, kdy jsme jeli do Vladivostoku, existovaly pro koexistenci mezi USA a SSSR ty nejlepší podmínky z celého poválečného období. SSSR utrpěl velký neúspěch na Blízkém východě a tuto skutečnost přijal. Obě země měly reálné konflikty, ale zvládaly je. Uzavřeli jsme se Sověty množství smluv a připravili pobídky a tresty, které je přiměly, mírnit své chování.... Už se nikdy nedovíme, co všechno by se dalo dělat, kdyby Amerika v té smutné době nezničila svou vlastní autoritu. Kongres útočil na prezidenta a oloupil ho tak o nástroje k zadržování Sovětského svazu. Kongresmani se tak postarali o to, že odpor Ameriky vůči sovětskému expanzionismu byl bezzubí, a současně nás hnali do konfrontace, pro niž jsme neměli strategii ani prostředky.“⁶⁷

Vyjednávání o SALT 2 nebyla ještě u konce, když Fordova administrativa odcházela z Bílého domu. Kongres, ministerstvo obrany a experti v oblasti strategických studií již nebyli ochotni dovolit Kissingerovi, aby pokračoval cestou kompromisních výměn mezi jednotlivými zbraňovými systémy, které přivedly na svět SALT 1. Kritici tyto jeho metody odsuzovali za to, že byly příliš utajované a vkládaly příliš velkou důvěru v to, že Sověti své sliby dodrží. Dohody SALT 2 představovaly otevřenější proces, ale právě z toho důvodu byly méně úspěšné.

Když byl 2. listopadu 1976 zvolen 39. prezidentem USA demokrat Jimmy Carter, slíbil nejen zmrazení strategických arzenálů, ale i snahu o jejich podstatné omezení. Ještě důraznější postoj zaujal v oblasti lidských práv. Ohromil sice kremelské vedení návrhem na podstatné snížení počtu strategických zbraní, současně je však popuzoval navázáním přímé korespondence s Andrejem Sacharovem a přijímáním sovětských disidentů v Bílém domě. Tato skutečnost vedla k tomu, že Brežněv jeho návrh na podstatné omezení jaderných arzenálů tvrdě odmítl a jednání o SALT 2 se znovu dostala do slepé uličky.

V době, kdy Carterova administrativa nastupovala do úřadu, se objevily u Brežněva vážné zdravotní problémy. Z tohoto důvodu se nedokázal soustředit na spletné problémy kontroly zbrojení a odpovědnost z velké části přepustil vojákům, kteří podnikli řadu iniciativ opomíjejících výsledky jednání SALT 1. Sovětský svaz začal rozmísťovat nové a vysoce přesné rakety středního doletu SS-20, namířené proti cílům v západní Evropě, na což Američané a jejich spojenci v NATO nebyli předem upozorněni. Američané odpověděli instalací vlastních raket Pershing 2, o kterých se předpokládalo, že jsou patnáctkrát přesnější než rakety SS-20 a do Moskvy by doletěly za 10 minut.

Přes tyto překážky se vyjednávačům o SALT 2 nakonec podařilo dospět ke komplexní smlouvě, kterou Carter a Brežněv, očividně již ve špatném zdravotním stavu, podepsali v červnu 1979 ve Vídni.⁶⁸

4. 4. 3 Helsinský proces, KBSE

Dalším významným úspěchem v rámci détente byla příprava průběhu první celoevropské konference v dějinách Evropy, týkající se její bezpečnosti a spolupráce. Návrh vzešel ze strany Varšavské smlouvy a byl motivován snahou sovětského vedení o zmírnění mezinárodního napětí a navázání spolupráce mezi evropskými zeměmi, ovšem

⁶⁷ KISSINGER, H. *Bouřlivé roky*, Praha: BB/art, 2004, s. 231.

⁶⁸ GADIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 178-179

při uznání jeho mocenského postavení a existence sovětského bloku. Myšlenka celoevropské konference byla zajímavá i pro západní státy, pro možnost otevření prostoru ke spolupráci s východoevropskými zeměmi včetně Sovětského svazu. Pro Spojené státy byla možnost dalšího snížení napětí v Evropě příležitostí věnovat se jiným naléhavým otázkám jako byla válka ve Vietnamu, nebo arabsko-izraelský konflikt.

Po předchozích přípravných jednáních bylo rozhodnuto uspořádat Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), která se měla zabývat třemi okruhy otázek: bezpečnostními, hospodářskými a kulturními. Konference nebyla pojata jako jednorázový akt, ale jako proces rozdělený do tří etap, označovaný jako helsinský proces. V červenci 1973 byla v Helsinkách zahájena první fáze konference na úrovni ministrů zahraničí 33 evropských států, USA a Kanady. Bylo dohodnuto, že závěry budou činěny na základě konsensu a státy měly stejné postavení bez ohledu na velikost státu. Konference skončila úspěšně a otevřela cestu k zahájení druhé etapy, během níž měl být připraven závěrečný dokument konference. S přípravou dokumentu bylo započato na podzim 1973 a práce byly dokončeny v červnu 1975. Na tomto základě bylo dohodnuto uskutečnění závěrečné konference za účasti nejvyšších představitelů zúčastněných států.

V době od 30. července do 1. srpna 1975 proběhla závěrečná fáze KBSE, tzv. Helsinský summit. Výsledkem tohoto vůbec prvního a tak početně zastoupeného summitu byl podpis Závěrečného aktu, který představuje v moderních evropských dějinách dokument zásadního významu. Jeho základem je deklarace zásad řídící vztahy mezi státy, označované jako Helsinské desatero:

1. Svrchovaná rovnost a respektování práv z toho plynoucí
2. Zdržení se hrozby silou nebo použití síly
3. Neporušitelnost hranic
4. Územní celistvost státu
5. Pokojné urovnání sporů
6. Nevměšování do vnitřních záležitostí
7. Respektování lidských práv a základních svobod
8. Rovná práva a určení národů
9. Spolupráce mezi státy
10. Poctivé plnění závazků mezinárodního práva

Přijatý dokument nepodléhal ratifikaci a nebyl proto právně závazný. Byl ovšem natolik významný, že od něj neustoupila ani jedna ze signatářských stran. Spory se proto vedly o způsob a obsah jeho realizace. Zejména v otázkách, kde Sovětský svaz a jeho blok odmítaly dodržovat lidská práva, odpovídající jejich pojetí ve standardních demokraciích.⁶⁹

⁶⁹ VESELÝ, Z. *Dějiny diplomacie*, Praha: Oeconomica, 2008, s. 192-193.

5 - OBDOBÍ 1979-1984

Koncem 70. let se začaly zhoršovat sovětsko-americké vztahy a počátkem 80. let dospěly do stadia, které bylo označováno jako návrat studené války. Ke zhoršení vzájemných vztahů začalo docházet poté, co americký prezident J. Carter zintenzivnil svou kritiku Sovětského svazu a dalších zemí sovětského bloku za to, že porušuje lidská práva. Dalším podmětem ke zhoršení vztahů se stala sovětská intervence v Afghánistánu. Krize v sovětsko-amerických vztazích se prohloubila po nástupu nového amerického prezidenta Ronalda Reagana.

5. 1 Invaze do Afghánistánu

Sovětský svaz udržoval s Afghánistánem přátelské vztahy od počátku 20. let, což však nebyl jen důsledek jeho náklonnosti a sympatií. Většina sovětských vojenských učebnic zdůrazňovala, že se SSSR nesmí zaplést do války v Afghánistánu, neboť jak ukázal britská koloniální éra, tuto zemi nelze dobýt a udržet. Geograficky a klimaticky je vhodná pouze pro vedení gerilové války a navzájem znesvářené kmeny se vždy sjednotí proti jakékoliv cizí invazi.

Když v roce 1973 padla v Afghánistánu tradiční islámská monarchie, ujal se moci režim Muhammada Dáúda Chána. Jeho vláda se pokusila zemi modernizovat, ale její často chaotické zásahy do tradičního agrárního organismu vyvolaly hospodářskou krizi. V dubnu 1978 byl Dáúd svržen pučem organizovaným marxisticky orientovanou Lidovou demokratickou stranou, která byla ovšem rozdělena na dvě soupeřící frakce. Frakci Parčam (Prapor) vedl Babrak Karmal a frakci Chalk (Lid) vedl generální tajemník strany Núr Muhammad Tarakí, který stanul v čele státu. Kreml nový režim okamžitě uznal a podepsal s Kábulem spojeneckou smlouvu. Spojené státy byly sice situací v Afghánistánu zaskočeny, ale sovětsko-americké vztahy to zatím neovlivnilo, protože CIA nepotvrdila sovětskou účast na puči. USA nadále poskytovaly Afghánistánu omezenou ekonomickou pomoc a až vražda jejich velvyslance Adolpha Dubbse ukončila jejich vstřícnost vůči tomuto režimu.

Pokusy o socialistické reformy narazily na odpor většinové islámské populace a spory kulminovaly i uvnitř vládnoucí elity. Předseda vlády Amín zasáhl proti Parčamu a posléze manipuloval i s prezidentem Tarakím. Lidé z Parčamu byli odstraněni z vlády a Babrak Karmal poslán do vyhnanství v Praze. Sověti vyslali do Kábulu Borise Pomarjova, ale jeho pokus o dosažení kompromisu mezi znesvářenými stranami neuspěl. Mezitím se v červnu 1978 opoziční síly sjednotily ve Frontě národní spásy, jejíž politické spektrum se pohybovalo od fundamentalistické Islámské společnosti až po levicovou Islámskou stranu. Armáda nedokázala čelit jejich povstaleckým aktivitám a některé její jednotky dokonce přešly na stranu povstalců.

Afghánská otázka získala nový rozměr v době, kdy se v roce 1979 dostal v Íránu k moci teokratický režim šíitského duchovního vůdce ajatolláha Mússaví Chomejního, který začal dodávat zbraně afghánským islámským bojovníkům. Sovětská strana se

začala obávat z nekontrolovatelného šíření islámu v sovětské Střední Asii. V tomto kontextu měly zásadní význam tragické události ve správním středisku Herát, kde vypuklo rozsáhlé povstání proti vládě v Kábulu. Nezvládnutelný dav zavraždil nejen místní představitele, ale i padesát sovětských poradců. Amín poslal do Herátu značnou vojenskou sílu a vzbouřenci po pěti dnech nakonec kapitulovali. Kábulské centrum opakovaně požadovalo sovětskou vojenskou pomoc a rozhodnutí bylo v rukou tzv. afghánské trojky Ustinova, Andropova a Gromyka. Když vzbouřené město padlo, prosadilo se v politbyru střízlivé hodnocení situace. Ministr zahraničí Gromyko prohlásil: „*Jestliže budeme riskovat a pošleme naše vojska do Afghánistánu, pak výsledky tohoto kroku budou negativní. Vytvoříme si neuvěřitelně těžkou situaci z hlediska zahraniční politiky.*“⁷⁰ Tarakí znovu žádal v Moskvě o vojenskou pomoc, ale byl odmítnut. Dostalo se mu jen příslibu rozsáhlé hospodářské pomoci a poučení od Brežněva: „*Naši společní nepřátelé jen čekají, aby se na afghánském území objevila sovětská vojska, která by musela bojovat i z částí vašeho lidu a lid takové věci neodpouští.*“⁷¹ Za příslibenou hospodářskou podporu požadovali Sověti, aby Tarakí uzavřel koalici s Karmalovým Parčamem a izoloval extrémně radikálního Hafizulláha Amína. Tarakí se pokusil dostát svým závazkům, avšak v zápase s Amínem podlehl. V noci na 9. října byl jeho lidmi zabit a nevyočitatelný předseda vlády získal absolutní moc.

Sovětská mocenská elita byla názorově rozdělena. KGB navrhovala intervenci, kdežto armáda byla rozhodně proti. Argumentovali profesionálními důvody a zdůrazňovali špatnou zkušenost Američanů z Vietnamu. Diskuse se protáhly a konečný verdikt padl až v dopoledních hodinách 12. prosince. O invazi nakonec rozhodla malá skupina politbyra ÚV KSSS- Andropov, Brežněv, Gromyko a Ustinov.

Koncem prosince obsadilo Afghánistán na 85 tisíc sovětských vojáků. Amín byl jako nevyhovující svržen a na jeho místo byl z Prahy povolán Babrak Karmal, který oznámil vytvoření revolučního výboru a změny ve vedení Lidové demokratické strany. Původní Brežněvovy představy o krátkém trvání operace vzaly za své. Karmal neměl v zemi žádnou podporu a omezený sovětský kontingent se dostal do přímého střetu s mudžahedíny. Vietnamský scénář se stal skutečností. Počet sovětských vojáků se v následujících letech pohyboval mezi 80 až 150 tisíci muži.

Vpádem do Afghánistánu prolomil Sovětský svaz křehký rámec politiky détente a pro Bílý dům začala další fáze studené války. V lednu 1980 Spojené státy uvalily embargo na dovoz moderních technologií a obilovin do SSSR, naznačily možnou revizi smlouvy SALT 2 a bojkot nadcházejících olympijských her v Moskvě.

Sovětské vedení podcenilo specifiku afghánského prostoru a bylo vtaženo do konfliktu, ve kterém intervent neměl šanci na úspěch. Afghánskému prostředí z počátku neodpovídala výstroj ani výzbroj jednotek. Organizace sil a taktika byla evidentně zcela chybná. Až Gorbačovovo vedení dospělo pod tlakem domácích i zahraničních veřejností k ukončení vojenské angažovanosti v Afghánistánu. Po složitých jednáních byly 14. dubna 1988 v Ženevě podepsány dohody mezi vládami SSSR, Afghánistánu a Pákistánem

⁷⁰ NÁLEVKKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 162.

⁷¹ DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 2., Konec dobrodružství*, Praha: Karolinum, 2009, s. 224.

o ukončení války. Poslední vojenské jednotky generála Gromova opustily zemi 15. února 1989.

Ve válce bylo po dobu devíti let nasazeno přibližně 620 tisíc příslušníků sovětských ozbrojených sil. Počet padlých a nezvěstných sovětských vojáků dosáhl 15 tisíc, ovšem daleko více bylo raněných. Právě tyto vojáci po návratu do vlasti nejvíce ovlivnili veřejné mínění. V bojích se sověty zahynulo více než dva miliony Afghánců a velké množství obyvatel opustilo zemi.

5. 2 Zhoršení sovětsko-amerických vztahů po nástupu Ronalda Reagana

Od voleb roku 1976 do léta 1979 psal Ronald Reagan sloupky a rozhlasové projevy, jejichž hlavním tématem, které se v nesčetných obměnách táhlo jako červená nit, byla obrana Ameriky. Reagan bránil poválečnou zahraniční politiku, protože byla záštitou proti komunismu, americký systém volného trhu, protože byl produktivnější než vládní regulace, a americké tradiční hodnoty, protože byly slušnější a realističtější než hodnoty kontrakultury. Reagan se stavěl nepřátelsky vůči Carterovým ústupkům Sovětskému svazu, ale ani ne tak proto, že by se sovětské velmoci bál, jako proto, že cítil, Carter nevyužívá sovětské slabosti. Například prohlásil: „*Trochu méně détente vůči politbyru a trochu více povzbuzení disidentů může být cennější než obrněné divize.*“⁷²

Nejpřesvědčivějšího volebního agitátora však Reaganovi obstaraly události. Sovětská invaze do Afghánistánu způsobila to, že Carter vypadal pošetile a Reagan jako prorok. Při vleklé krizi s rukojmími v Teheránu získal pověst tvrdého politika, což se zdálo žádoucí. Růst inflace a nezaměstnanosti potvrdil Reaganovu politiku zdravého rozumu. V roce 1980 mířil Reagan k vítězství v republikánských primárkách a byl jasným, i když ne zaručeným favoritem na prezidentský úřad. Voliči chtěli po čtyřech letech vidět v Bílém domě amerického patriota. V cestě mu stála jedna hlavní překážka: obavy veřejnosti, že by v jaderném věku mohl ohrozit mír. Tyto obavy Reagan rozptýlil odpovědí na otázku, která se týkala jiné oblasti, a to státního zdravotního pojištění. Bylo to při diskusi, kterou sledovalo na sto milionů diváků. Když ho Carter nařkl z extremismu a jako příklad uvedl, že je proti Medicare (kalifornské státní pojištění osob nad 65 let), Reagan se usmál, zavrtěl hlavou a řekl: „*Ale jděte.*“⁷³ Touto jedinou poznámkou Reagan Američany přesvědčil, že je v zásadě dobrotivý a nenásilný člověk, kterému mohou v jaderném přetahování důvěřovat. Volby snadno vyhrál, pomohl svým vlivem republikánům k vítězství v Senátu a 20. ledna 1981 převzal prezidentský úřad.

Po nástupu Reagana, který označil Sovětský svaz jako „říší zla“, se krize v sovětsko-amerických vztazích výrazně prohloubila. Americká administrativa odmítala vojenské i politické détente. Jeho akceptování by znamenalo přistoupit na sovětské, pro Spojené státy nevýhodné návrhy. Jednoznačně nejvýznamnějším prvkem Reaganovy

⁷² O'SULLIVAN, J. *Prezident, papež a premiérka*, Praha: Ideál, 2007, s. 61.

⁷³ O'SULLIVAN, J. *Prezident, papež a premiérka*, Praha: Ideál, 2007, s. 62.

strategie bylo posilování vojenského potenciálu jako prostředku napomáhajícího udržení strategické rovnováhy. Toto úsilí v oblasti zbrojení, ač bylo značně limitováno Kongresem, přesvědčilo Sověty, že prezident své cíle myslí vážně.

Zcela zásadní, i když dočasně negativní dopad měla na úroveň vztahů obou supervelmocí realizace tzv. dvojího rozhodnutí NATO z prosince 1979 týkající se vedení jednání o raketách středního doletu a eventuálního zahájení rozmístování těchto systémů v západní Evropě na podzim 1983. Přestože se americká vláda ocitla pod značným tlakem sovětské propagandy, ale i mírových hnutí v USA a Západní Evropě, dokázala přimět představitele zainteresovaných států, aby učinili rozhodnutí o dislokaci těchto raketových systémů či alespoň o zahájení jejich rozmístování v budoucích letech.

Další významné rozhodnutí, jež dlouhodobě ovlivňovalo sovětské chování a jeho ochotu participovat na jednáních s USA, představovalo vyhlášení projektu Strategické obranné iniciativy (SDI) v březnu 1983, publicisty označovaném jako tzv. hvězdné války. SDI plnila od začátku významnou politickou funkci. Vnímání prohlubující se technologické propasti znepokojovalo sovětské představitele, stejně jako obava z oslabení sovětského strategického potenciálu vybudováním systému eliminujícího či značně redukcujícího hrozbu představovanou sovětskými balistickými střelami.

Odhodlání Reaganovy administrativy neslevit ze svých cílů rozhodujícím způsobem urychlovalo zavádění reform v SSSR. Výsledkem tohoto přístupu bylo také dojednání stažení sovětských vojsk z Afghánistánu a i postupné řešení otázky lidských práv v SSSR. Reagan též rozhodně usiloval zamezit rozšíření sovětského vlivu ve světě, především v Latinské Americe a oblasti Karibiku. USA například zvýšily vojenskou pomoc odpůrcům socialistického režimu sandinistů v Nikaragui a v říjnu 1983 svrhly americké jednotky levicový režim na Grenadě.

Období vlády Ronalda Reagana mělo velký dopad na pozici USA v mezinárodních vztazích. V osmdesátých letech došlo překonání vietnamského syndromu dlouhodobě přítomného v americké společnosti. Spojené státy v této době opět začaly plnit roli aktéra ochotného a schopného významně ovlivňovat mezinárodní dění, což usnadnilo jejich pozici po závěru studené války, kdy se staly jedinou supervelmocí v unipolárním světě.⁷⁴

⁷⁴ SUCHÝ, P. *Reagan a říše zla*, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 247-258.

6 - OBDOBÍ 1985-1990

6.1 Nástup Gorbačova a uvolňování atmosféry ve východním bloku

Sovětskému vedení v čele s L. I. Brežněvem se nepodařilo obnovit jednotu komunistického světa. Spory s Čínou přešly v roce 1969 v ozbrojený konflikt a přibyla i roztržka s Albánií. Procesu reformem v Československu bylo zabráněno jen za cenu vojenské intervence, vlastní politiku provádělo i Rumunsko a existence asijských a afrických zemí se socialistickou orientací také nepřinesla náležitý efekt. Důležité bylo především to, že SSSR a s ním i ostatní země bloku zabředaly stále výrazněji do hluboké ekonomické krize. Velkou zátěží pro ekonomiku a životní úroveň obyvatel byly stále rostoucí náklady na zbrojení. Koncem 80. let pak situace v celém bloku vyústila v kolaps. Základem k tomu se staly změny v samotném Sovětském svazu v souvislosti s rychlými personálními změnami v nejvyšším sovětském vedení. V listopadu 1982 zemřel Brežněv a jeho nástupcem se stal dosavadní šéf KGB Jurij V. Andropov. Andropov po jeho smrti v roce 1984 nahradil Konstantin U. Černěnko, ale i ten záhy zemřel, a tak byl v roce 1985 do vedení KSSS zvolen mnohem mladší Michail S. Gorbačov. Gorbačov a jeho spolupracovníci si byli vědomi hluboké krize, do které se Sovětský svaz a celý jeho blok dostal a zahájili proces zásadních reformem nazývaný perestrojka (přestavba).

Základem sovětské zahraniční politiky se stala koncepce označovaná jako Nové politické myšlení. Na rozdíl od předchozího komunisticky doktrinárního přístupu byla dána priorita všelidským zájmům. Smyslem perestrojky v oblasti mezinárodních vztahů bylo dospět k zásadnímu snížení napětí a dalším odzbrojením k posílení mezinárodní bezpečnosti. Novým představitelem sovětské diplomacie se stal Eduard Ševardnadze, do té doby nejvyšší stranický představitel v Gruzii. Vedle Gorbačova se stal v zahraničí nejznámějším a nejuznávanějším sovětským představitelem.

Součástí nové zahraniční politiky na bilaterální úrovni byla prioritní snaha o opětné zlepšení sovětsko-amerických vztahů. V tomto duchu vyzněl i následný summit Gorbačova s Reaganem v Ženevě v listopadu 1985. V říjnu 1986 se uskutečnil další summit v islandském Reykjavíku. I když skončil bez konkrétních závěrů, otevřel cestu k dalším jednáním. Jeho výsledkem pak byla v roce 1987 uzavřená smlouva o likvidaci raket středního doletu.

Sovětský svaz se usiloval vyvázat také z podpory jím vydržovaných režimů, konkrétně tzv. zemí se socialistickou orientací. Snažil se o to zatím hlavně kvůli své katastrofální ekonomické situaci, než z principiálních důvodů.

Ve vztahu k Evropě samotné nacházela sovětská politika velmi pozitivní ohlas svým pojetím kontinentu jako *společného evropského domu*, kde je třeba odstranit všechny překážky společného soužití všech jeho obyvatel. Pro země sovětského bloku ve střední a jihovýchodní Evropě byla zase povzbudivá stále zřetelnější distance nového sovětského vedení od Brežněvovy doktríny. Posledním krokem, který otevřel cestu

k revolucím, byl Gorbačovův projev v Radě Evropy ve Štrasburku 6. července 1989. Zde došel k závěrečné formulaci postoje Moskvy vůči státům bloku, když zdůraznil: „*Sociální a politický řád v té či oné zemi se měnil v minulosti a může se měnit i napříště. Je to však výsadní záležitost národů samých a jejich volby. Jakékoliv zasahování do vnitřních záležitostí, jakékoliv pokusy omezit svrchovanost států, jak přátel a spojenců, tak kohokoliv, jsou nepřijatelné.*“⁷⁵

6. 2 Rozpad sovětského bloku a změny politických systémů ve východní a střední Evropě

Ač Gorbačov původně usiloval zachovat Sovětský svaz i sovětský blok prostřednictvím reformy a určitého uvolnění vazeb k satelitům, vývoj byl zcela odlišný. Jednak pro složitost perestrojky v samotném Sovětském svazu a také vzhledem k tomu, že SSSR již neměl sílu a vůli udržet sovětský blok proti vůli jeho součástí. Otevřenost Gorbačovovy politiky a zejména rezignace na Brežněvovu doktrínu v zemích bloku uvolnila emancipační procesy, které vedly následně k pádu komunistických režimů v jednotlivých zemích střední a jihovýchodní Evropy, tak i k rozpadu sovětského bloku.

6. 2. 1 Polsko

V Polsku koncem 70. let vypukly, zejména v Gdaňsku, dělnické bouře, jejichž příčinou bylo zdražení potravin. Dělnická revolta byla krvavě potlačena, což způsobilo pád W. Gomulky. V čele polské sjednocené dělnické strany stanul Edward Gierek. Ten usiloval o zklidnění pomocí západních úvěrů, ale to vedlo jen k nárůstu polské zadluženosti a opětovnému zdražování. Další vlnu stávek potlačila armáda a na podporu dělníků ustavila opozice Výbor na ochranu dělníků (KOR). Velkým povzbuzením pro polskou opozici byla v roce 1978 volba krakovského arcibiskupa Karola Wojtyly papežem. Jako Jan Pavel II. Nový papež příští rok navštívil Polsko.

V reakci na novou vlnu stávek v roce 1980 přiznala vláda dělníkům právo na stávkou a na vlastní odbory nezávislé na státu. Ty byly za pomoci KOR církve ustanoveny pod názvem Solidarita a v jejich čele stanul Lech Walesa. Když v čele komunistické strany stanul generál Wojciech Jaruzelski, rozhodl se pro silové řešení. V prosinci 1981 vyhlásil v zemi výjimečný stav a vládu v zemi převzala tzv. Vojenská rada národní spásy (WRON). Solidarita byla zakázána a její představitelé perzekuováni. Jaruzelski později zdůvodňoval tento krok snahou předejít vojenské intervenci z Moskvy.

V roce 1983 byl výjimečný stav zrušen a režim se pokusil o určitá vstřícná gesta. V tomto roce znovu navštívil zemi Jan Pavel II. a k dalšímu uvolnění došlo pod vlivem perestrojky. V roce 1988 vypukly nové stávky a polský režim, který již nebyl podporován Sovětským svazem, musel zahájit s opozicí jednání. V únoru 1989 byla legalizována Solidarita a volby v červnu 1989 skončily jejím naprostým vítězstvím.

⁷⁵ VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*, Praha: Libri, 2000, s. 645.

V Polsku byla ustavena koaliční vláda v čele s katolíkem Tadeuszem Mazowieckim, v níž komunisté neměli většinu. Na základě předchozích dohod byl v roce 1990 ještě zvolen prezidentem W. Jaruzelski.

6. 2. 2 Maďarsko

Klidněji než v Polsku probíhal vývoj událostí v Maďarsku. Kádárův režim po upevnění moci v roce 1956 postupně uvolnil poměry v zemi. Na rozdíl od Polska zde byla i lepší hospodářská a sociální situace. Na základě toho vládnoucí režim svým postupem dosáhl ze zemí sovětského bloku asi největšího konsensu se společností, i když zde nadále přetrvávalo trauma porážky povstání z roku 1956.

Liberálnější politické poměry umožnily růst reformních sil v samotné Maďarské socialistické dělnické straně. Koncem 80. let se jejím představitelům podařilo posílit pozice ve vedení strany a státu. To podnítilo formování opozice mimo vládnoucí stranu. Vztahy mezi ní a reformisty v MSDS počátkem roku 1989 vyústily v zahájení vzájemného dialogu. MSDS zrušila v ústavě svou vedoucí úlohu a přejmenovala se na Maďarskou socialistickou stranu. Na přelomu března a dubna 1990 proběhly první svobodné parlamentní volby, v nichž zvítězila opoziční síla, Maďarské demokratické fórum. MDF ustavilo koaliční vládu vedenou Józsefem Antalem, v níž socialisté nebyli zastoupeni.

Maďarsko jako první země hroučícího se sovětského bloku zahájilo i svůj návrat do Evropy. V červnu 1989 odstranilo zátarasu na hranicích s Rakouskem a v listopadu téhož roku podalo přihlášku do Evropské unie.

6. 2. 3 NDR

Německá demokratická republika měla v sovětském bloku spolu s Československem nejvyšší životní úroveň a celou řadu dalších specifických rysů. Z toho východoněmecké vedení v čele s Erichem Honeckerem odvozovalo názor, že v zemi není třeba tak zásadních reforem jako v SSSR a dalších zemích bloku.

V duchu propagovaných úspěchů NDR se připravovaly i okázalé oslavy 40. výročí jejího vzniku. Desítky tisíc občanů však v tomto roce vyjádřilo svůj vztah k NDR žádostí o vystěhování. Východoněmecké úřady tomu však bránily, a proto na konci prázdnin tisíce východoněmeckých turistů zaplavily západoněmecké ambasády v Budapešti, Praze a Varšavě, odkud chtěly do SRN.

V září vznikla první opoziční organizace Nové fórum a spolu s evangelickou církví vyzývala vedení státu k provedení demokratických reforem. Požadavky směřovaly zatím jen vůči režimu, nikoli vůči existenci NDR jako takové.

V reakci na Honeckerův neúnosný projev, bránící se všem změnám, vyšly do ulic statisíce lidí. Pod jejich tlakem Honecker 18. října rezignoval. Novým vůdcem SDE se stal Egon Krenz. Nové vedení vyjádřilo úmysl otevřít hranice se Západním Berlínem a SRN. 9. listopadu 1989 ho východoněmečtí občané začali uskutečňovat sami. V rámci toho došlo také k demontáži berlínské zdi. Zbourání tohoto symbolu studené války bylo předznamenáním zásadních změn nejen v Německu, ale i v celé Evropě.

V březnu 1990 proběhly na území NDR po téměř šedesáti letech svobodné parlamentní volby. Jejich vítězem se stal blok Aliance pro Německo, sdružující

křesťanské strany. Premiérem se stal křesťanský demokrat Lothar de Maiziére. Bylo zřejmé, že změny v NDR otevřely i cestu k novému řešení německo-německých vztahů a k opětovnému sjednocení Německa.

6. 2. 4 Československo

Československo představovalo po sovětské intervenci a za následné tzv. normalizace zemi s nejkonzervativnějším komunistickým režimem, který se bránil zásadním změnám až do svého kolapsu. Vážným handicapem komunistické strany bylo, že po stranických čistkách v 70. letech na rozdíl od Polska nebo Maďarska neměla žádné reformní křídlo. Vedení v čele s Milošem Jakešem se pod tlakem událostí v ostatních zemích ocitalo v bezradné situaci a to i díky sovětskému postoji.

Na narůstající projevy kritiky a nespokojenosti režim většinou reagoval jen použitím síly. Agónie komunistického monopolu v zemi pak vyvrcholila potlačením studentské demonstrace 17. listopadu 1989, pořádané k výročí nacistické perzekuce studentů v roce 1939. Brutální zásah policie rozpoutal v zemi plno protestů a stávek, jimiž započal proces označovaný jako sametová revoluce. V prosinci 1989 byla ustavena vláda, v které komunisté neměli většinu, ale podrželi si premiérský post v osobě Mariána Čalfy. Koncem roku byl přední disident Václav Havel zvolen prezidentem republiky. Parlamentní volby v roce 1990 přinesly jasné vítězství organizátorů demokratických změn sdružených v Čechách v Občanském fóru a na Slovensku ve Veřejnosti proti násilí. Nástup demokratických přeměn sebou ale také přinesl otázku existence Československa jako společného státu Čechů a Slováků.

6. 2. 5 Bulharsko

Proti konzervativnímu vedení, v jehož čele stál od roku 1954 Todor Živkov, se koncem 80. let zformoval proud, požadující změny po vzoru sovětské perestrojky. Opozice se formovala i mimo komunistickou stranu. V zemi rostlo napětí umocňované vyháněním etnických Turků. Krize vyvrcholila koncem října 1989, kdy policie brutálně zasáhla proti demonstraci bulharských ekologů v době, kdy v Sofii probíhala konference mezinárodního Ekologického fóra. Počátkem listopadu konečně Živkov rezignoval a jeho místo zaujal dosavadní ministr zahraničí Petar Mladenov. Nová stranické vedení zrušilo vedoucí úlohu komunistické strany a záhy jí přejmenovalo na Bulharskou socialistickou stranu. Díky roztržičnosti opozice získala ve volbách v červnu 1990 ještě nadpoloviční většinu, ale posléze její pozice slábly. V srpnu 1990 se stal prezidentem opozice Željko Želez.

6. 2. 6 Rumunsko

V Rumunsku měl pád režimu nejdramatičtější a také krvavý průběh. Od poloviny 60. let stál v čele strany i státu Nicolae Ceaușescu, který v zemi upevnil osobní diktaturu, vyznačující se ovšem řadou samostatných postojů v zahraničněpolitické oblasti, samozřejmě k nevěli sovětské strany. Ceaușescu zásadně odmítl perestrojku a do poslední chvíle nepřipouštěl žádné ústupky, které by oslabily jeho diktaturu. V době, kdy se hroutily komunistické režimy, ještě v prosinci 1989 zrežiroval sjezd strany, který jeho postavení potvrdil.

Obyvatelstvo, jehož životní úroveň patřila k nejnižším v Evropě, již odmítlo režim nadále snášet. V době konání sjezdu vypukly nepokoje v Temešváru, obývaném většinou maďarským obyvatelstvem a postupně se rozšířily do celé země. Armáda přešla na stranu demonstrujících a situace přerostla v povstání. Moc v zemi začala přebírat nová mocenská struktura Fronta národní spásy v čele s Ceaușescovým kritikem ve straně Ionem Iliescem. Ceaușescu i s manželkou byli dopadeni na útěku, vojenským tribunálem ihned odsouzeni k trestu smrti a popraveni. Ve volbách v květnu 1990 FNS získala většinu hlasů a Iliescu se stal prezidentem.

6. 2. 7 Albánie

Albánie jako nejchudší země Evropy představovala poslední baštu stalinismu v Evropě. V sovětsko-čínské roztržce podpořila čínské vedení a na protest proti sovětské intervenci v Československu vystoupila z Varšavské smlouvy. A však po zahájení čínských reforem albánsko-čínská aliance zanikla a Albánie se ocitla zcela v izolaci. Po diktátorské vládě Envera Hodži nastoupil v polovině 80. let do čela Ramiz Alia. V zemi však narůstala ekonomická a sociální krize a koncem roku 1989 vypukly na severu země demonstrace. Tisíce Albánců obsadily západní ambasády a požádaly o politický azyl.

Pod tlakem zrušilo albánské vedení mocenský monopol, přesto však ve svobodných parlamentních volbách získala komunistická strana naprostou většinu a Ramiz Alia se stal prezidentem. V této době Albánie obnovila diplomatické styky s USA a Sovětským svazem. V zemi však nadále pokračovaly nepokoje a demonstrace. V polovině roku 1991 došlo k ustavení nekomunistické vlády a v příštím roce se stal prezidentem vůdce opoziční Demokratické strany Sali Berisha.⁷⁶

6. 3 Sjednocení Německa

Proces likvidace komunistického režimu a začátek demokratických přeměn ve východním Německu otevřely otázku jeho znovusjednocení. Ale představa sjednoceného Německa zneklidňovala nejen Sovětský svaz, ale i všechny Evropany, kteří si pamatovali, co poslední jednotný německý stát dokázal spáchat. Tyto obavy překračovaly hranice studené války. Gorbačov je sdílel s generálem Jaruzelským, francouzským prezidentem Mitterandem a dokonce i s Margaret Thatcherovou, která amerického prezidenta Bushe varovala: „ *Pokud nebudeme opatrní, získají Němci v míru to, co Hitler nedokázal dobýt za války*“.⁷⁷

Jediný vysoce postavený Evropan, který byl jiného názoru, byl západoevropský kancléř Helmut Kohl. Již koncem listopadu 1989 zveřejnil desetibodový plán. Po svobodných volbách v NDR mělo dojít ke spojení obou německých států nejdříve v podobě konfederace a posléze federace. V lednu 1990 na mezinárodním fóru s plánem sjednocení Německa vystoupil spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher.

⁷⁶ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 285-295.

⁷⁷ GADDIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 218.

Ministerský předseda NDR Hans Modrow informoval Gorbačova koncem ledna roku 1990 o tom, že většina obyvatel NDR již myšlenku dvou německých států nepodporuje. Gorbačov, kterému šéf KGB Krjučkov potvrdil, že se tamní vláda a strana rozpadají, neviděl vzhledem k okolnostem jinou možnost, než sjednocení Německa akceptovat. Kritickou otázkou však bylo, za jakých podmínek. Sověti dávali jasně najevo, že nepřistoupí na to, aby sjednocené Německo zůstalo členem NATO. Nakonec Bush s Kholem Gorbačova přesvědčili, že není jiná možnost než se smířit s faktem sjednoceného Německa patřícího k Severoatlantické alianci. Těžko mohl uznávat rozhodnutí Východních Němců rozpustit svůj stát a přitom neuznávat požadavek Západních Němců zůstat součástí NATO. Také nemohl popřít, že menším zdrojem obav bude sjednocené Německo svázáno s NATO, než Německo operující zcela nezávisle.

Po východoněmeckých volbách v březnu 1990 dostal proces znovusjednocení Německa rychlý spád. 3. října, ani ne rok po tom, co se pohraničníci střežící přechod v Bolhormer Strasse sami rozhodli otevřít bránu, rozdělení Německa skončilo.

K uskutečnění sjednocení Německa v mezinárodním rámci došlo 12. září 1990 v Moskvě na základě Smlouvy o uspořádání poměrů v Německu. Význam tohoto dokumentu spočívá v tom, že představuje dodatečnou náhradu mírové smlouvy a uzavírá tak jednu z nejsložitějších kapitol ukončení druhé světové války. Vítězné mocnosti ve smlouvě daly souhlas ke sjednocení Německa podle mezinárodního práva a Závěrečného aktu KBSE a poskytly mu plnou svrchovanost.⁷⁸

⁷⁸ VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2005, s. 303-306.

7 - KONEC STUDENÉ VÁLKY

Kdyby ve válce jasně zvítězilo nacistické Německo, pak by globální převahu získala jediná evropská mocnost. Vítězství Japonska v Tichomoří by mu přineslo převahu na Dálném východě, ale s největší pravděpodobností by Japonsko zůstalo jen regionálním hegemonem. Místo toho porážku zpečetily především dvě vítězné mimoevropské velmoci, Spojené státy a Sovětský svaz, které se staly nástupci Evropy v úsilí o globální nadvládu.

O tuto nadvládu probíhalo v následujících padesáti letech bipolární americko-sovětské soutěžení. V určitém ohledu představovalo uskutečnění oblíbené teorie geopolitiků. Postavilo proti sobě vedoucí světovou námořní velmoc, kontrolující jak Tichý, tak Atlantský oceán, a vedoucí světovou velmoc kontinentální, ovládající tzv. Heartland- centrum Euroasie. Geopolitická dimenze byla proto velice zřetelná. Severní Amerika proti Euroasii a vítěz by skutečně ovládl celý svět. Oba soupeři pevně ovládali svůj prostor, na rozdíl od imperiálních evropských uchazečů o globální hegemonii, z nichž žádný nikdy plně neuspěl v uplatnění rozhodující převahy ani v samotné Evropě. Rozhodujícím faktorem, který učinil tento souboj zcela ojedinělým, byl nástup jaderných zbraní. Otevřené vojenské střetnutí obou hlavních soupeřů by nejen přivedilo jejich vzájemnou zkázu, ale mohlo také zahubit podstatnou část lidstva. Intenzita konfliktu proto podléhala mimořádné kontrole ze stran obou rivalů.

Úspěch USA v zadržování snahy euroasijského bloku získat rozhodující vliv v celé Euroasii a strach z nukleární války znamenal, že o výsledku soutěžení nakonec nerozhodly vojenské prostředky. Rozhodujícími faktory se staly politická životaschopnost, ideologická flexibilita, ekonomický dynamismus a kulturní přitažlivost.

Koalice vedená Spojenými státy si uchovala svou jednotu, zatímco sovětsko-čínský blok se během necelých dvaceti let rozpadl. Přispěla k tomu i větší flexibilita demokratické koalice v protikladu k hierarchickému a dogmatickému, ale zároveň křehkému charakteru komunistického tábora. Americká strana prokázala daleko větší dynamičnost v ekonomické a technologické oblasti, kdežto Sovětský svaz postupně stagnoval a nemohl účinně soupeřit ani v hospodářském růstu, ani v rozvoji vojenské technologie. Ekonomický úpadek pak podporoval ideologickou demoralizaci.

Konečný výsledek byl také značně ovlivněn kulturními aspekty. Koalice vedená USA víceméně přijala mnohé z atributů americké politické společenské kultury jako pozitivní. Na Spojené státy se pohlíželo jako na představitele budoucnosti, jako na společnost, kterou je třeba obdivovat a napodobit.

Naopak Sovětským svazem v kulturním smyslu pohrdala nejen většina jeho středoevropských vazalů, ale především jeho nejdůležitější a stále sebevědomější spojenec Čína. Pro Středoevropany znamenala sovětská nadvláda izolaci od toho, co považovali za svou myšlenkovou a kulturní vlast, od západní Evropy a její křesťanské tradice. Číňané původně jen decentně zpochybňovali nároky Moskvy na univerzálnost sovětského modelu, ale během jedné desítky let po čínské komunistické revoluci překročili k sebevědomému odmítání ideologického vůdcovství Moskvy a tradiční

pohrdání svými severskými sousedy začali dávat nepokrytě najevo. Nakonec i uvnitř Sovětského svazu odmítala neruská polovina obyvatelstva nadvládu Moskvy. Postupné uvědomování národností znamenalo, že Ukrajinci, Gruzínci, Arméni a Ázerbájdžánci začali posuzovat sovětskou moc jako formu cizí imperiální nadvlády. Ve Střední Asii byly národní snahy možná slabší, ale národy v této oblasti navíc podněcovalo narůstající vědomí islámské identity.

Tak jako mnohá impéria před ním se Sovětský svaz nakonec zhroutil a rozpadl. Nestal se obětí přímé vojenské porážky, ale dezintegrace vyvolané hospodářským a sociálním napětím.⁷⁹

⁷⁹ BRZEZINSKI, Z. *Velká šachovnice*, Praha: Mladá fronta, 1999, s. 13-17.

ZÁVĚR

Cílem této práce byla analýza klíčových momentů studené války a příspěví jednotlivých států a osob na jejím průběhu. Při zpracování této práce jsem dospěl k závěru, že zvláště osobní příspěví významných aktérů tohoto střetu přináší důkaz o vlivu jedinců na životy velkého počtu lidí. Jejich rozhodování ovlivňovaly ideje, osobní ambice a rozmanité tlaky od jejich nejbližších spolupracovníků, veřejného mínění, zpravodajských služeb, nebo politických oponentů. Velký vliv měly jejich charakterové vlastnosti, ale i například osobní život či dokonce zdravotní stav, které předurčovaly, do jaké míry těmto tlakům podlehnou, nebo dokážou prosadit vlastní cestu. Zřejmé je, že ať již vizionářští vůdci, nebo politici slepě sloužící určitým dogmatům byli hodnoceni za své činy různými pohledy a měřítky. Mnozí z nich potvrzovali rčení, že nikdo není doma prorokem. Ti co byli ve světě oslavováni jako nositelé určitých myšlenek pozitivně ovlivňující světové dění, ti samí se ve svých zemích dočkali kritiky a zneuznání. Už ze samé podstaty politické praxe je nemožné označit určitou politickou osobnost jako čistě kladnou, nebo zápornou. Politika jako neustálý boj o moc, o prosazení nejrozmanitějších zájmů a hledání kompromisů toto neumožňuje.

Závěrem chci vyzvednout jeden z nejdůležitějších poznatků, které mi studium literatury související se studenou válkou a následné zpracování této práce přineslo. Toto poznání souvisí se svobodou člověka a jeho odpovědností za svůj život. Totalitní systémy, které toto právo nepřiznávaly, odešly z bipolárního soupeření jako poražení. Jak však ukazuje současný vývoj, demokratické přeměny se trvale prosadily v těch zemích, které měly pro to historické předpoklady. Státy jako Rusko nebo Čína hledají a vytvářejí vlastní cestu k posilování a upevňování svých pozic na mezinárodním poli. I když studená válka, jako jedna kapitola dějin pro mnohé skončila pádem Berlínské zdi, soupeření mocností o vliv na světové scéně pokračuje i nadále.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BRADLEY, J.F. *Válka a mír po roce 1945*, Praha: Victoria Publishing, 1994. 199 s.
ISBN 80-85605-72-4
- DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 1., Válka a nukleární mír*, Praha: Karolinum, 2004.
604 s. ISBN 80-246-0697-6
- DURMAN, K. *Popely ještě žhavé 2., Konec dobrodružství*, Praha: Karolinum, 2009. 559
s. ISBN 978-80-246-1536-3
- FAURE, J. *Americký přítel*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 325 s.
ISBN 80-7106-750-4
- FLEMING, D. F. *Americká politika a studená válka*, Praha: Státní pedagogické
nakladatelství, 1971. 256 s.
- LITERA, B. *Studená válka*, Jinočany: H & H, 1993. 72 s. ISBN 80-85467-38-0
- MOULIS, V., VALENTA, J., VYKOUKAL, P. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku
v Evropě 1944-1989*, Ostrava: Amosium Servis, 1991. 372 s. ISBN 80-85498-01-4
- NÁLEVKA, V. *Studená válka*, Praha: Triton, 2003. 234 s. ISBN 80-7254-327-X
- NÁLEVKA, V. *Světová politika ve 20. století I.*, Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. 271 s.
ISBN 80-902261-4-0
- NÁLEVKA, V. *Světová politika ve 20. století II.*, Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. 287 s.
ISBN 80-902261-6-7
- NÁLEVKA, V. *Stalinova hra o Zemi jitřní svěžesti*, Praha: Epoque, 2009. 170 s. ISBN
978-80-87027-93-6
- NÁLEVKA, V. *Kapitoly z dějin studené války, I. díl*, Praha: Institut pro
středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 146 s. ISBN 80-86130-00-2
- NÁLEVKA, V. *Horké krize studené války*, Praha: Vyšehrad, 2010. 196 s.
ISBN 978-80-7429-011-4
- REIMAN, M., LUŇÁK, P. *Studená válka 1954—1964*, Brno: Ústav pro soudobé
dějiny AV ČR 2000. 439 s. ISBN 80-7285-002-4
- SUCHÝ, P. *Reagan a říše zla*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
283 s. ISBN 80-7325-046-2
- KALVODA, J. *Studená válka 1946-1989*, Kladno: Dílo, 2001. 242 s.
ISBN 80-902530-2-4
- BRZEZINSKI, Z. *Velká šachovnice*, Praha: Mladá fronta, 1999. 228 s.
ISBN 80-204-0764-2

MASTNÝ, V. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty*, Praha: Aurora, 2001. 294 s.
ISBN 80-7299-049-7

GADDIS, J. L. *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006. 278 s. ISBN 80-7209-843-8

VESELÝ, Z. *Přehled dějin mezinárodních vztahů*, Praha: Vysoká škola mezinárodních
a veřejný vztahů, 2005. 362 s. ISBN 80-86747-23-9

VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. *Vznik, vývoj a rozpad sovětského
bloku*, Praha: Libri, 2000. 860 s. ISBN 80-85983-82-6

O'SULLIVAN, J. *Prezident, papež a premiérka*, Praha: Ideál, 2007. 368 s.
ISBN 978-80-86995-02-1

VESELÝ, Z. *Dějiny diplomacie*, Praha: Oeconomica, 2008. 290 s.
ISBN 978-80-245-1431-4

KISSINGER, H. *Bouřlivé roky*, Praha: BB/art, 2004. 1167 s. ISBN 80-7341-206-3

